

Research Paper

Explaining the Change of Issuing Attorney's License Policy Decision Making in the Process of Approving the "Occupational Licensing Facilitation" Law

*Meysam Narimani¹, Sina Ataherian², Seyed Mohammad Sahebkar Khorasani¹, Mohsen Mohammadi Eivanekei³

1. Assistant Professor, Department of Knowledge-Based Economy, Technology Studies Institute, Tehran, Iran.
2. PhD Student, Department of Public Policy, Faculty of Management and Economics, Imam Hossein University, Tehran, Iran.
3. PhD Candidate, Department of Economics, Faculty of Economics, University of Tehran, Tehran, Iran.

Citation Narimani M, Ataherian S, Sahebkar Khorasani SM, Mohammadi Eivanekei M. (2023). [Explaining the Change of Issuing Attorney's License Policy Decision Making in the Process of Approving the "Occupational Licensing Facilitation" Law (Persian)]. *Journal Strategic Studies of Public Policy*; 12(48), 32-71. <https://doi.org/10.22034/sspp.2023.1999028.3409>

doi <https://doi.org/10.22034/sspp.2023.1999028.3409>

Received: 26 شهريور 2023
Accepted: 10 Sep 2023
Available Online: 01 Nov 2023

Key words:

Occupational licensing facilitation law, License, Permission, Attorney's license, Capacity limitation, Advocacy coalition framework, Content analysis, Public polic

ABSTRACT

Policy change is inherently a complex and multidimensional process, and for this reason, one of the usual ways to explain it is to use policy change theories. The purpose of this article is to review and analyze the process of approving the "Occupational Licensing Facilitation" law by using the Sabatier and Jenkins-Smith's Advocacy Coalition Framework. In this study, a qualitative research strategy based on textual data collection and thematic content analysis was used, and qualitative content analysis was used for data analysis. The aforementioned law consists of several parts, this article explains the part that is related to the change of the issuing attorney's license policy. The current research explains that the policy change process can be explained by the emergence of different coalitions, their competition with each other and dynamic changes in it in order to coordinate with external changes. The current research explains that the policy change process can be explained by the emergence of different coalitions, their competition with each other and dynamic changes in it in order to coordinate with external changes. This article explains how learning and changing the approach of policymakers towards the policy of issuing attorney's license has strengthened the coalition of supporters and finally approved and promulgated the law.

* Corresponding Author:

Meysam Narimani, Assistant Professor.

Address: Department of Knowledge-Based Economy, Technology Studies Institute, Tehran, Iran.

E-mail: narimani@tsi.ir

مقاله پژوهشی

تبیین تصمیم‌گیری در خصوص تغییر خطمشی صدور پروانه وکالت در فرایند تصویب «قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار»

* میثم نریمانی^۱، سینا آطاهریان^۲، سیدمحمد صاحبکار خراسانی^۱، محسن محمدی ایوانکی^۲

۱. استادیار، گروه اقتصاد دانش‌بنیان، پژوهشکده مطالعات فناوری، تهران، ایران.

۲. دانشجوی دکتری، گروه تصمیم‌گیری و خطمشی‌گذاری عمومی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.

۳. دانشجوی دکتری، گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده

تاریخ دریافت: ۰۶ فروردین ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۹ شهریور ۱۴۰۲

تاریخ انتشار: ۱۰ آبان ۱۴۰۲

تغییر خطمشی فرایندی دشوار و چندبعدی بوده و به همین دلیل یکی از راه‌های معمول برای تبیین آن بهره‌جستن از نظریه‌های تغییر خطمشی است. هدف این مقاله، بررسی و تحلیل فرایند تصویب قانون «تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار» با استفاده از چارچوب ائتلاف مدافع سبابتیه و جنکینز - اسمیت است. قانون مذکور از این جهت دارای اهمیت است که علاوه بر ایجاد تغییرات عمده در نظام مجوزدهی کشور، به‌طور خاص فرایند ورود به حوزه‌های وکالت، سردفتری و کارشناسی رسمی دادگستری را با تغییرات عمده‌ای مواجه کرد. پژوهش حاضر به تبیین بخش مرتبط با تغییر خطمشی صدور پروانه وکالت اختصاص دارد. این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی است و در سال ۱۴۰۱ در کشور ایران با روش توصیفی پیمایشی اجرا شده است. همچنین راهبرد پژوهش حاضر، راهبرد کیفی مبتنی بر جمع‌آوری داده‌های متنی و تحلیل محتوای تماتیک است. پژوهش حاضر بیان می‌کند که فرایند تغییر خطمشی مذکور، از رهگذار ظهور ائتلاف‌های مختلف، رقابت آن‌ها با یکدیگر و ایجاد تغییرات پویا در آن به‌منظور هماهنگی با تغییرات بیرونی قابل توضیح است. این مقاله توضیح می‌دهد که یادگیری و تغییر رویکرد سیاست‌گذاران به خطمشی صدور پروانه وکالت، سبب تقویت ائتلاف موافقان و درنهایت تصویب و ابلاغ قانون شده است. همچنین در پژوهش پیش‌رو، بن‌بست‌های سیاستی موجود در فرایند تغییر خطمشی صدور پروانه وکالت بررسی شده و نشان داده می‌شود که چگونه انسداد تغییر در مرتبه اول موجب توقف فرایند شده و در ۲ مرتبه بعد خطمشی‌گذاران با تعدیل تغییر توانستند مسیر تغییر فرایند را تا انتها پیمایند.

کلیدواژه‌ها:

قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار، مجوز، پروانه وکالت، ظرفیت‌گذاری، ائتلاف مدافع، تحلیل مضمون، خطمشی‌گذاری عمومی

* نویسنده مسئول:

دکتر میثم نریمانی

نشانی: تهران، پژوهشکده مطالعات فناوری، گروه اقتصاد دانش‌بنیان.

پست الکترونیکی: narimani@tsi.ir

مقدمه

یکی از حوزه‌های مورد بحثی که در طی سال‌های اخیر نه‌تنها در سطح کشور ایران، بلکه در سطح کشورهای دیگر از سوی سیاست‌گذاران مورد توجه قرار گرفته؛ حوزه صدور پروانه وکالت بوده است. مقررات فعلی حرفه وکالت فعالیت‌های حقوقی را به وکلای دارای مجوز محدود می‌کنند. این محدودیت، تا حد زیادی، بر این فرض استوار است که مردم نمی‌توانند تصمیمات آگاهانه‌ای در مورد اینکه چه کسی واجد شرایط ارائه مشاوره حقوقی است، اتخاذ کنند. بنابراین دولت باید این تصمیم را به‌جای آن‌ها اتخاذ کند (لورل، ای ریگرتس، ۲۰۱۵). حال اگر ما به‌عنوان حاکمان یک جامعه از نظر مالی متعهد باشیم که دسترسی همه را به یک وکیل دارای مجوز فراهم کنیم با چالش مواجه خواهیم شد، چراکه بسیاری از افرادی که توانایی پرداخت حق‌الزحمه وکیل دارای مجوز را ندارند، به کمک نیاز خواهند داشت. با این حال بسیاری از آن‌ها احتمالاً می‌توانند مبلغ معقول‌تری را بپردازند، اما مشکل این است که گزینه‌های سازگار با این مبلغ در دسترس نیستند (لورل، ای ریگرتس، ۲۰۱۵). در ایران نیز انحصار عرضه خدمات حقوقی در اختیار کانون وکلای دادگستری و کانون مشاوران حقوقی قوه قضائیه است (منصوری بروجنی و سلطانی، ۱۳۹۷). امروزه خط‌مشی‌گذاران استنباط می‌کنند که ایجاد اصلاحات گسترده در زمینه ورود به حرفه‌های این‌چنینی زمینه را برای ایجاد بهبودهای رفاهی قابل توجهی فراهم می‌کند (فرانک و ربوون و بیلیانا یونچوا، ۲۰۲۲).

یکی از شاخص‌های بررسی وضعیت محیط کسب‌وکار در کشورهای مختلف، شاخص جهانی «سهولت کسب‌وکار»^۱ بانک جهانی است. «سهولت ورود به بازار کسب‌وکار»^۲ را می‌توان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های این شاخص که محیط کسب‌وکار کشورها را براساس مؤلفه‌های متعددی بررسی و رتبه‌بندی می‌کند، دانست. در سال ۲۰۱۹، کشور ایران در این مؤلفه رتبه‌ای بهتر از ۱۷۸ را در بین ۱۹۸ کشور کسب نکرده بود (سهولت کسب و کار، بانک جهانی، ۲۰۱۹)؛ همین رتبه نازل نیز عاملی بود تا توجه بسیاری از خط‌مشی‌گذاران را نسبت به اصلاح خط‌مشی‌های صدور مجوزهای کسب‌وکار ایران جلب کند. به‌طوری‌که در ۴ دوره تقنینی از سال ۱۳۸۳ تا سال ۱۳۹۹، ۵۷۴ تکلیف در قالب ۳۸ قانون با محتوای حمایت از سرمایه‌گذاری و تولید تصویب شد. (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۱) یکی از قوانینی که به‌منظور تغییر خط‌مشی‌های حوزه صدور مجوزهای کسب‌وکار در سال‌های اخیر تصویب شد، «قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار» است. قانون مذکور که با آسیب‌شناسی از محیط کسب‌وکار و با هدف برطرف کردن خلأهای قانونی موجود نگرارش یافت علاوه‌بر تغییر قاعده مبنای نظام مجوزدهی کشور به مجوزهای اعلانی^۳، به‌طور خاص بر تغییر خط‌مشی صدور مجوز فعالیت در ۳ حوزه وکالت، سردفتری و کارشناسی رسمی تمرکز کرده است.

1. Doing Business

2. Starting a Business

۳. Registration: در این نوع مجوزها در واقع ثبت‌نام متقاضی جایگزین فرایندهای اخذ مجوز و اعلام موافقت مرجع صادرکننده آن شده است. برای اخذ این نوع مجوزها، متقاضی پس از ثبت‌نام و اعلام اطلاعات هویتی و مکانی خود، بدون طی مراحل اخذ تأیید از مرجع صادرکننده، در طی مدت حداکثر ۳ روز می‌تواند مجوز خود را به‌طور خودکار از درگاه ملی مجوزهای کشور دریافت کند.

فرایند تصویب «قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار»^۴ از منظر عوامل متعدد درگیر در فرایند تغییر خطمشی، شایسته توجه ویژه است. توجه به انحصار در خدمت وکالت و تمرکززدایی از تشکلهای صنفی و همچنین وضع نصابهای فنی در مقررات‌گذاری حوزه وکالت، تغییر خطمشی‌های مهمی محسوب می‌شوند که با تصویب این قانون از اولویتهای جدیدی در حوزه سیاست‌گذاری عمومی برخوردار شدند. بنابراین هم از منظر گستردگی تغییرات خطمشی^۵ و هم از منظر پیچیدگی فرایند تصویب قانون، تبیین فرایند تغییر خطمشی صدور پروانه وکالت، حائز اهمیت ویژه است.

به دلایل مختلف، فرایند سیاست‌گذاری شامل مجموعه بسیار پیچیده‌ای از عناصر است که در طول زمان با یکدیگر تعامل دارند: ۱. وجود بازیگران از گروه‌های مختلف ذی‌نفع که دارای ترجیحات سیاستی متفاوت هستند؛ ۲. طولانی بودن فرایند سیاست‌گذاری که گاهی چند دهه را شامل می‌شود (ساباتیر و جنکینز اسمیت، ۱۹۹۳)؛ ۳. متعدد بودن برنامه‌ها در سطوح مختلف دولت؛ ۴. مناقشات بسیار فنی در مورد یک موضوع خاص سیاست‌گذاری. با توجه به پیچیدگی سرسام‌آور فرایند سیاست‌گذاری، تحلیلگر باید راهی برای ساده‌سازی وضعیت بیابد تا شانس برای درک آن داشته باشد. به صورت کلی ۲ راهبرد برای ساده‌سازی جهان پیچیده سیاست‌گذاری وجود دارد: ۱. تحلیلگر مبتنی بر مفروضات حاصل از تجارب خود، به صورت ضمنی و موردی به جهان

نزدیک شود که طبعاً چنین رویکردی با تناقضات داخلی، ابهامات، مفروضات نادرست و گزاره‌های نامعتبر مواجه می‌شود. دقیقاً به این دلیل که این راهبرد حاوی هیچ روش صریح تصحیح خطا نیست (ساباتیر، ۲۰۰۷)؛ ۲. راهبرد جایگزین، راهبرد علم است. فرض هستی‌شناختی بنیادین آن این است که مجموعه کوچک‌تری از روابط، زیربنای پیچیدگی گیج‌کننده پدیده‌هاست. ویژگی‌های مهم علم این است که اولاً روش‌های جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها باید به‌طوری عمومی ارائه شوند که بتوانند توسط دیگران تکرار شوند؛ ثانیاً مفاهیم و گزاره‌های آن باید به‌وضوح تعریف شده و از نظر منطقی منسجم باشد و فرضیه‌های تجربی ابطال‌پذیر را ایجاد کند؛ ثالثاً این گزاره‌ها باید تا حد امکان کلی باشند و به‌صراحت به عدم قطعیت‌های مربوطه بپردازند و در نهایت هم روش و هم مفاهیم باید خودآگاهانه در معرض نقد و ارزیابی توسط متخصصان در آن زمینه قرار گیرند (نیجل ۱۹۶۱؛ لاوه و مارس ۱۹۷۵؛ کینگ، کیثوهان و وربا، ۱۹۹۴).

یکی از الگوهای مهم در تبیین فرایند تغییر خطمشی، چارچوب ائتلاف مدافع است که خصوصاً بر یادگیری سیاست‌محور در فرایند تغییر در کنار آشفتگی‌ها و شوک‌های خارجی تأکید دارد (ساباتیر ۲۰۰۷). نظر به سابقه تلاش‌های انجام‌شده در تغییر خطمشی صدور پروانه وکالت و فرایند یادگیری که به مرور زمان در حوزه خطمشی‌گذاری این حوزه اتفاق افتاده است و نیز اهمیت تأثیر جریان‌های خارجی بر تغییر خطمشی، در این مقاله از الگوی ائتلاف مدافع استفاده شده است. این الگو در سایر مطالعات حوزه تبیین خطمشی‌های داخل کشور همچون قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات، فناوری (عباسی و دیگران، ۱۳۹۳)،

۴. این قانون در قالب طرحی در سال ۱۳۹۹ در مجلس شورای اسلامی اعلام وصول و در نهایت پس از دو سال در سال ۱۴۰۱ تأیید و توسط رئیس جمهور وقت، ابلاغ شد.

۵. ایران با داشتن ۸۹ وکیل به ازای هر صد هزار نفر جمعیت، از وضعیت مناسبی در میان کشورهای جهان برخوردار نیست. این در حالی است که تا پیش از سال ۱۴۰۱ به‌طور میانگین سالانه کمتر از ۵٪ از متقاضیان موفق به قبولی در آزمون و دریافت پروانه کارآموزی وکالت می‌شوند. گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰

نهادی^۷ که خانواده‌ای از چارچوب‌هاست که بر این موضوع تمرکز می‌کند که چگونه قوانین نهادی رفتار افراد عقلایی را با انگیزه منافع شخصی مادی تغییر می‌دهند (مو، ۱۹۸۴؛ شپسل، ۱۹۸۹؛ میلر، ۱۹۹۲). جریان‌ات چندگانه^۸ که براساس مدل رفتار سازمانی «سطل زباله^۹» توسعه داده شده است (کوهن و همکاران، ۱۹۷۲) و فرایند سیاست‌گذاری را متشکل از ۳ جریان از بازیگران و فرایندها، یعنی حامیان رویکردهای مختلف حل مسئله، حامیان راهکار برای مشکلات سیاستی و مقامات منتخب می‌بیند؛ چارچوب تعادل گسسته^{۱۰} که فرایند سیاست‌گذاری را با دوره‌های معین تغییرات تدریجی مشخص می‌کند (باومگارتنر و جونز، ۱۹۹۳) و چارچوب ائتلاف مدافع^{۱۱} که بر تعامل ائتلاف‌های حمایتی در یک زیرسیستم سیاست‌گذاری متمرکز است (ساباتیر و ویبل، ۱۹۹۳).

چارچوب ائتلاف مدافع برای فهم و تبیین باورها و سیاست‌ها در فرایند سیاست‌گذاری با بازیگران متنوع کاربرد دارد. این چارچوب از طریق توجه به ترجیحات، انگیزه‌ها و نظام باورهای ذی‌نفعان حاضر و ناظر در فرایند سیاست‌گذاری، ضمن تبیین ریشه بن‌بست‌ها، در فهم راه‌حل‌ها برای رفع چنین بن‌بست‌هایی کاربرد دارد. طبعاً همین موضوع سبب فهم رفتارهای چندگانه در فرایند سیاست‌گذاری خواهد شد (ساباتیر و ویبل، ۲۰۱۹) و از همین جهت، این چارچوب برای این تحقیق انتخاب شده است. در ادامه با تفصیل بیشتری به این چارچوب پرداخته خواهد شد.

طرح تحول نظام سلامت (ابراهیمی و دیگران، ۱۳۹۹) و تنظیمگری کسب‌وکارهای پلتفرمی حمل‌ونقل (سلطان‌زاده و دیگران، ۱۴۰۰) که در آن‌ها جریان‌های ذی‌نفع در فرایند تغییر در مواجهه با زمینه‌ها و شوک‌های خارجی، منجر به یادگیری و تغییر خط‌مشی شده‌اند، به کار گرفته شده است.

پژوهش حاضر در پی پاسخ به این سؤال اصلی است که در چارچوب الگوی ائتلاف مدافع، تغییر خط‌مشی صدور پروانه وکالت در فرایند تصویب «قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار» چگونه تبیین می‌شود؟ همچنین در ادامه نیز براساس جزئیات نظری الگوی مورد اشاره به سؤالاتی چون اعضای ائتلاف‌های شکل‌گرفته در فرایند تصویب قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار چه کسانی هستند؟ باورهای آن‌ها در سطوح مختلف چیست؟ پارامترهای نسبتاً ثابت در فرایند تصویب قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار چه هستند؟ شوک‌ها، رویدادها و تغییرات بیرونی مؤثر در فرایند تصویب قانون مذکور کدام هستند؟ پاسخ داده می‌شود. در بخش بعد نیز پس از ارائه پیشینه و الگوهای نظری پژوهش، روش انجام تحقیق و سپس در یافته‌های تحقیق ارائه شده است.

۱. پیشینه پژوهش

به‌صورت کلی، چارچوب‌های نظری متنوعی برای مطالعه فرایند سیاست‌گذاری معرفی شده که برای نمونه می‌توان به این موارد اشاره کرد: مراحل اکتشافی^۶ که فرایند سیاست‌گذاری را به مراحل تنظیم دستور کار، تدوین و مشروعیت بخشیدن به سیاست، اجرا و ارزیابی تقسیم می‌کند و برخی از عوامل مؤثر بر فرایند را در هر مرحله مورد بحث قرار می‌دهد (لستر و گوگین، ۱۹۹۸)؛ انتخاب عقلانی

7. Institutional Rational Choice.

8. Multiple-Streams

9. Garbage Can Model

10. Punctuated-Equilibrium Framework

11. The Advocacy Coalition Framework (ACF)

6. The Stages Heuristic

۱-۱. چارچوب ائتلاف مدافع

از زیرسیستم‌های نوپا متمایز می‌کند. زیرسیستم‌های سیاست‌گذاری بالغ با خصوصیات زیر مشخص می‌شوند (ساباتیر و جنکینز اسمیت، ۱۹۹۹: ۱۳۵، ۱۳۶): الف) مجموعه‌ای از شرکت‌کنندگان که خود را جامعه‌ای نیمه‌مستقل^{۱۲} می‌دانند که در یک حوزه سیاست‌گذاری دارای تخصص مشترک هستند و به دنبال تأثیرگذاری بر سیاست عمومی در آن حوزه برای مدت طولانی بوده‌اند. ب) آژانس‌ها، گروه‌های ذی‌نفع و مؤسسات تحقیقاتی که زیرواحدهای تخصصی در آن موضوع برای مدت طولانی داشته‌اند.

۱-۱-۲. مدل سیستم‌های فردی و باور

چارچوب ائتلاف مدافع عمدتاً در مدل خود از فرد، با چارچوب‌های انتخاب عقلایی متفاوت است (ساباتیر و شلاگر، ۲۰۰۰). درحالی‌که چارچوب‌های انتخاب عقلایی، بازیگران منفعت‌خواه را به‌طور منطقی به دنبال منافع مادی نسبتاً ساده می‌دانند. ائتلاف مدافع فرض می‌کند که باورهای هنجاری باید به‌طور تجربی مشخص شوند و پیش‌ازاین مانع از امکان رفتار نوع‌دوستانه نمی‌شوند. درواقع، با پیروی از مارس و اولسن^{۱۳} (۱۹۹۶)، چارچوب ائتلاف مدافع ۲ سیستم استدلال هنجاری را به رسمیت می‌شناسد: «منطق مناسب بودن» که در آن رفتار درست به معنای پیروی از قوانین است و «منطق پیامدها» که در آن رفتار درست شامل حداکثر کردن پیامدهای خوب است. این تضاد کلاسیک بین جامعه‌شناسان و اقتصاددانان است. از آنجاکه هر منطق از مقدمات اساسی متفاوت شروع می‌شود، این یک عامل دیگر برای تشدید سازش است.

چارچوب ائتلاف مدافع، چارچوبی از فرایند سیاست‌گذاری است که توسط ساباتیه و جنکینز (۱۹۹۳) توسعه یافته است و بر ۳ بنیان استوار است: ۱. در سطح کلان سیاست‌گذاری‌ها در میان متخصصان درون یک زیرسیستم اتفاق می‌افتد گرچه رفتار آن‌ها تحت تأثیر عواملی در سیستم سیاسی و اجتماعی اقتصادی وسیع‌تر است. ۲. «مدل فرد» در سطح خرد که به‌شدت از روان‌شناسی اجتماعی برگرفته شده است. ۳. باور در سطح متوسط مبنی بر اینکه بهترین راه برای مقابله با تعدد بازیگران در یک سیستم فرعی این است که آن‌ها را در «ائتلاف‌های مدافع» جمع‌آوری کنیم. ساباتیه و دیگر شارحان چارچوب ائتلاف مدافع، مبتنی بر بنیان‌های مورد اشاره، ۳ بخش اصلی این چارچوب را توصیف کرده‌اند:

۱-۱-۱. زیرسیستم خط‌مشی و عوامل خارجی

چارچوب ائتلاف مدافع فرض می‌کند که سیاست‌گذاری در جوامع مدرن، چه از لحاظ ماهوی و چه از نظر قانونی، آن‌قدر پیچیده است که شرکت‌کنندگان اگر می‌خواهند امیدی به تأثیرگذاری داشته باشند، باید متخصص شوند. این تخصص در زیرسیستم‌های سیاستی متشکل از شرکت‌کنندگانی رخ می‌دهد که به‌طور منظم به دنبال تأثیرگذاری بر سیاست در یک زیرسیستم سیاستی هستند.

این چارچوب، علاقه‌مند به تغییر سیاست در طول ۱ دهه یا بیشتر است. همچنین فرض می‌کند که باورهای شرکت‌کنندگان در سیاست در چنین دوره‌ای بسیار پایدار است و تغییر عمده سیاست را بسیار دشوار می‌کند. بنابراین زیرسیستم‌های سیاست‌گذاری بالغ را

12. Semi-autonomous community

13. March and Olsen

۱-۳-۱. ائتلاف‌های مدافع

چارچوب ائتلاف مدافع پیش‌بینی می‌کند که باورها و رفتار ذی‌نفعان در شبکه‌های غیررسمی تعبیه شده است و سیاست‌گذاری تا حدی توسط شبکه‌ها در میان شرکت‌کنندگان مهم سیاست‌گذاری ساختار یافته است. این چارچوب فرض می‌کند که شرکت‌کنندگان در سیاست‌گذاری تلاش می‌کنند تا اجزای سیستم‌های اعتقادی خود را قبل از اینکه مخالفانشان بتوانند همین کار را انجام دهند، به سیاست واقعی تبدیل کنند. برای داشتن چشم‌انداز موفقیت، آن‌ها باید به دنبال متحدان باشند، منابع را به اشتراک بگذارند و استراتژی‌های مکمل را توسعه دهند. علاوه بر این، تغییر شیطان^{۱۴} ترس از باخت در مقابل مخالفان را تشدید می‌کند و بازیگران را برای همسویی و همکاری با متحدان ترغیب می‌کند.

چارچوب ائتلاف مدافع، استدلال می‌کند که شرکت‌کنندگان در سیاست به دنبال متحدانی با افرادی خواهند بود که دارای عقاید اصلی سیاستی مشابهی در میان قانون‌گذاران، مقامات آژانس، رهبران گروه‌های ذی‌نفع، قضات، محققان و روشنفکران از سطوح مختلف دولت هستند. اگر آن‌ها همچنین در هماهنگی بی‌اهمیتی شرکت کنند، یک ائتلاف مدافع تشکیل می‌دهند. هماهنگی مستلزم درجاتی از کار مشترک برای دستیابی به اهداف سیاستی مشابه است. این چارچوب استدلال می‌کند که ائتلاف‌های مدافع مفیدترین ابزار را برای جمع‌آوری رفتار صدها سازمان و فرد درگیر در یک زیرسیستم سیاست‌گذاری در دوره‌های ۱ دهه یا بیشتر فراهم می‌کنند. در هر زیرسیستم سیاست‌گذاری معین، معمولاً ۲ تا ۵ ائتلاف مدافع وجود خواهد داشت.

این چارچوب، بر دشواری تغییر باورهای هنجاری و تمایل بازیگران برای ارتباط با جهان از طریق مجموعه‌ای از فیلترهای ادراکی متشکل از باورهای قبلی که تغییر آن‌ها دشوار است، تأکید می‌کند (لرد و همکاران، ۱۹۷۹؛ مونرو و دیتو، ۱۹۹۷؛ مونرو و همکاران، ۲۰۰۲). بنابراین بازیگران ائتلاف‌های مختلف احتمالاً اطلاعات مشابهی را به روش‌های بسیار متفاوتی درک می‌کنند که به بی‌اعتمادی منجر می‌شود.

با پیروی از ادبیات نظام اعتقادی مشارکت‌کنندگان سیاست (مارس و سیمون، ۱۹۵۸؛ پاتنام، ۱۹۷۶؛ پفلی و هورویتز، ۱۹۸۵)، چارچوب ائتلاف مدافع، ساختار سلسله‌مراتبی ۳ لایه را مفهوم‌سازی می‌کند. در گسترده‌ترین سطح، باورهای هسته عمیق هستند که بیشتر زیرسیستم‌های سیاستی را دربر می‌گیرند. باورهای هسته عمیق شامل مفروضات هنجاری و هستی‌شناختی بسیار کلی در مورد ماهیت انسان، اولویت نسبی ارزش‌های اساسی مانند آزادی و برابری، اولویت نسبی رفاه گروه‌های مختلف، نقش مناسب دولت در مقابل بازارها به‌طور کلی و در مورد اینکه چه کسی باید در تصمیم‌گیری‌های دولتی مشارکت کند هستند. مقیاس‌های سنتی چپ / راست در سطح هسته عمیق عمل می‌کنند. باورهای هسته عمیق عمدتاً محصول اجتماعی شدن دوران کودکی هستند و بنابراین تغییر آن‌ها بسیار دشوار است. در سطح بعدی، باورهای اصلی سیاست قرار دارند. این‌ها کاربردهای باورهای هسته عمیق هستند که کل یک زیرسیستم سیاست را دربر می‌گیرند. سطح نهایی شامل باورهای ثانویه است. باورهای ثانویه نسبتاً محدود هستند (کمتر از سطح زیرسیستم) و به‌عنوان مثال به قوانین دقیق و برنامه‌های بودجه‌ای در یک برنامه خاص، جدیت و علل مشکلات در یک منطقه خاص، دستورالعمل‌های مشارکت عمومی در یک قانون خاص و غیره می‌پردازند.

14. Devil shift

ثانویه داشته باشد که نسبت به باورهای اصلی سیاستی انعطاف‌پذیرتر هستند (ویس، ۱۹۷۷).

۱-۱-۵. آشفستگی‌ها یا شوک‌های خارجی

چارچوب ائتلاف مدافع، همچنین استدلال کرده است که یک شرط لازم اما نه کافی برای تغییر سیاستی عمده در یک زیرسیستم، اختلالات مهم خارج از زیرسیستم سیاستی است. آشفستگی‌های مهم شامل تغییرات در شرایط اجتماعی اقتصادی، تغییر رژیم، خروجی‌های سایر زیرسیستم‌ها یا فاجعه است. این شوک‌های خارجی می‌توانند دستور کارها را تغییر دهند، توجه عمومی را متمرکز و توجه حاکمیت‌های کلیدی تصمیم‌گیرنده را به خود جلب کنند. مهم‌ترین اثر شوک خارجی، توزیع مجدد منابع یا باز و بسته شدن مکان‌ها در یک زیرسیستم سیاست است که می‌تواند به جایگزینی ائتلاف غالب قبلی با ائتلاف اقلیت منجر شود (ساباتیر و جنکینز اسمیت، ۱۹۹۳). شوک‌های خارجی همچنین ممکن است اجزای باورهای اصلی سیاست یک ائتلاف مدافع مسلط را تغییر دهد. به‌عنوان مثال، در طول یک رکود اقتصادی، یک ائتلاف پیش‌تنظیم ممکن است هرگونه اثرات نامطلوب اقتصادی بر جمعیت‌های هدف ناشی از کنترل‌های دقیق را مورد بازنگری قرار دهد. پیوندهای علی بین شوک خارجی و تغییر سیاست، تلاشی مداوم در میان برخی از محققان چارچوب ائتلاف مدافع است (به‌عنوان مثال، نورستد، ۲۰۰۵).

به‌صورت خلاصه و مبتنی بر آنچه گذشت، کلیت رویکرد ائتلاف مدافع را می‌توان در تصویر شماره ۱ مشاهده کرد.

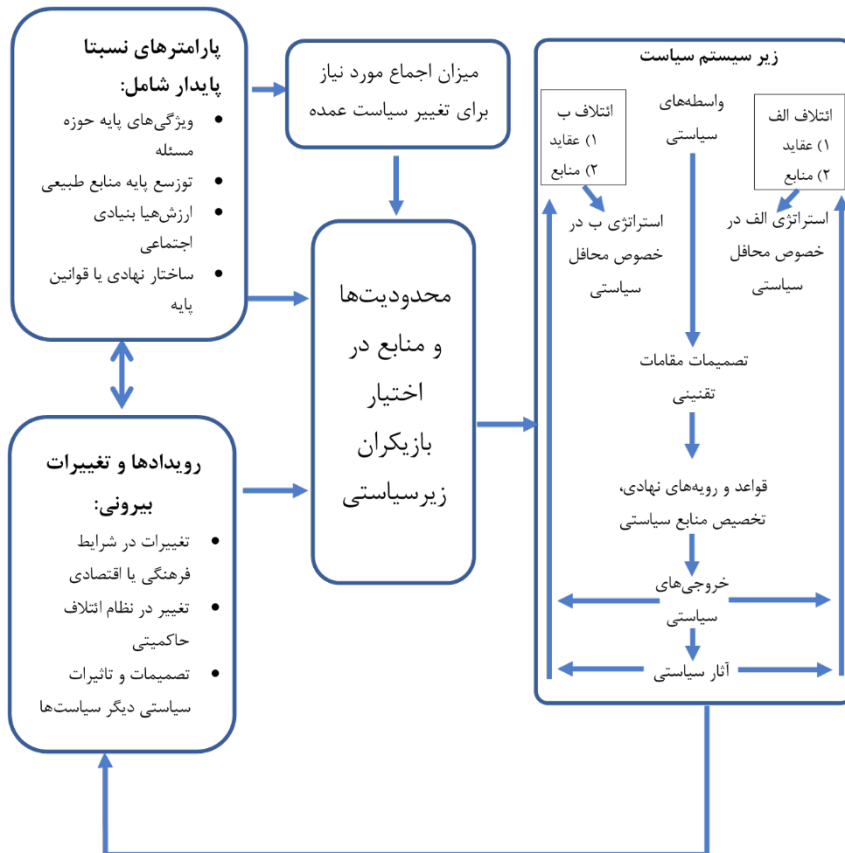
چارچوب ائتلاف مدافع ۲ مسیر را برای تغییر باور و سیاست برجسته کرده است: یادگیری سیاست‌محور و آشفستگی‌های خارجی (ساباتیر، ۱۹۹۹). در همین راستا، ساباتیه و جنکینز اسمیت (۱۹۹۹) بین تغییر سیاست عمده (به دنبال تغییر در باورهای اصلی سیاست) و تغییر خط‌مشی جزئی (به دنبال تغییر در باورهای ثانویه) تمایز قائل شدند. اثرات یادگیری سیاست‌محور و آشفستگی‌های بیرونی بر باور و تغییر خط‌مشی در زیر برجسته شده‌اند.

۱-۱-۴. یادگیری سیاست‌محور^{۱۵}

چارچوب ائتلاف مدافع، یادگیری سیاست‌محور را به‌عنوان «تغییرات نسبتاً پایدار نیت فکری یا رفتاری که از تجربه و یا اطلاعات جدید ناشی می‌شود و مربوط به دستیابی یا تجدیدنظر در اهداف خط‌مشی است»، تعریف می‌کند (ساباتیر و جنکینز اسمیت، ۱۹۹۹، ۱۲۳). ظرفیت یادگیری سیاست‌محور برای ایجاد باور و تغییر سیاستی بسته به سطح سیستم اعتقادی چارچوب ائتلاف مدافع فرض شده است. باورهای هسته عمیق و باورهای اصلی سیاست (هنجاری‌تر بودن) در برابر تغییر در پاسخ به اطلاعات جدید بسیار مقاوم هستند. از سوی دیگر، باورهای ثانویه بیشتر مستعد یادگیری سیاست‌محور هستند، زیرا دامنه نسبتاً محدود، به شواهد کمتر و تغییر باور در بین افراد کمتری نیاز دارد. به‌عنوان مثال، تغییر درک مردم از علل آلودگی هوا در لس‌آنجلس آسان‌تر از کل ایالات متحده است. درحالی‌که آشفستگی‌های خارجی می‌توانند به تغییرات سریع در ساختار زیرسیستم و باورهای اصلی سیاست‌گذاری فردی شود، یادگیری سیاست‌محور ممکن است ۱۰ سال یا بیشتر طول بکشد و تأثیر بیشتری بر باورهای

15. Policy-Oriented Learning

تصویر ۱. چارچوب ائتلاف مدافع (ساباتیه ۲۰۰۷)

براین‌اساس در مقاله حاضر برای تبیین تغییر خطمشی صدور پروانه وکالت در فرایند تصویب «قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار» از چارچوب ائتلاف مدافع به شرح مورد اشاره استفاده شده است. در بخش بعد، روش انجام تحقیق در چارچوب مدل مورد اشاره تشریح شده است.

علاوه بر این زمانی که هیچ‌یک از ائتلاف‌های قدرت نتواند بر دیگری تفوق و برتری یافته و به ائتلاف مسلط تبدیل شوند، بن‌بست به وجود می‌آید و چارچوب ائتلاف مدافع چرایی و راه‌های برون‌رفت از این بن‌بست‌ها را مورد بررسی و مذاقه قرار می‌دهد. مطالعه سلطان‌زاده (۱۴۰۰)، و مناهم (۲۰۱۶) نمونه پژوهش‌هایی است که با استفاده از چارچوب ائتلاف مدافع به بن‌بست‌های سیاستی پرداخته‌اند.

۲. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با روش توصیفی-پیمایشی و به لحاظ هدف کاربردی است. از حیث روش جمع‌آوری داده‌ها نیز مصاحبه با جامعه آماری و جمع‌آوری داده‌های متنی و تحلیل محتوای تماتیک در این تحقیق در دستور کار قرار گرفته است. برای پاسخ‌گویی به سؤال تحقیق در خصوص تبیین تغییر خط‌مشی صدور پروانه و کالت در این مقاله از الگوی ائتلاف مدافع استفاده شده است. سوالات تحقیق در قالب محورهای الگو مشتمل بر زیرسیستم‌های سیاست، میزان اجماع محدودیت‌ها و منابع، پارامترهای نسبتاً پایدار و رویدادها و تغییرات بیرونی تدوین شده است. داده‌های اولیه این پژوهش از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته در بازه زمانی بهمن ۱۴۰۰ تا اسفند ۱۴۰۱ با ۲۶ نفر از اعضای گروه‌های مختلف درگیر در فرایند تغییر خط‌مشی جمع‌آوری شده است که به‌صورت هدفمند و براساس ۴ ویژگی امکان دخالت مستقیم در فرایند قانون‌گذاری، دارای جایگاه و اشراف علمی نسبت به رشته حقوق و موضوع مورد بررسی، دارای نقش تنظیمگری در حوزه مجوزهای کسب‌وکار و مشتری عمده خدمات و کالت انتخاب شدند. به‌منظور انتخاب مصاحبه‌شوندگان ابتدا افراد، نهادها یا سازمان‌های درگیر در فرایند تغییر خط‌مشی صدور پروانه و کالت شناسایی شده و براساس ویژگی‌های مذکور، افرادی که بیشترین میزان درگیری را در فرایند تغییر خط‌مشی داشته‌اند برای مصاحبه انتخاب شدند. در جدول شماره ۱ اطلاعات مصاحبه‌شوندگان ارائه شده‌اند.

داده‌های ثانویه این پژوهش نیز از اسناد مراکز سیاست‌پژوهی فعال و همچنین مجموعه اظهارنظرها و مصاحبه‌های خبری مرتبط در خبرگزاری‌های

رسمی ایرنا، ایسنا، فارس، تسنیم، خبرآنلاین و تابناک، در بازه زمانی بهمن ۱۳۹۹ تا اسفند ۱۴۰۰ گردآوری شده‌اند.

تحلیل داده‌های گردآوری‌شده از اسناد و مصاحبه، با روش تحلیل محتوای تماتیک انجام شده است. نکات اصلی با روش تحلیل محتوای تماتیک مورد بررسی قرار گرفته و مضامین براساس تحلیل محتوای تماتیک ائتلاف‌های درگیر در فرایند تغییر سیاست و نیز میانجی‌ها و بن‌بست‌های سیاستی از یکدیگر متمایز شده و در قالب مقولات اصلی در چارچوب ائتلاف مدافع تکمیل شده‌اند. همچنین مقولات مرتبط با ویژگی‌های پایه حوزه تغییر خط‌مشی در قالب پارامترهای پایدار جریان تغییر سیاست و مقولات مرتبط با تغییرات در شرایط فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و افکار عمومی به‌عنوان رویدادها و تغییرات بیرونی دسته‌بندی شده‌اند. به‌منظور اطمینان از کفایت تعداد مصاحبه‌ها، از فرایند اشباع نظری استفاده شده است. به این صورت که پس از انجام هر مصاحبه، شبکه مضامین مستخرج از آن به روش استرید-استرلینگ (استرید-استرلینگ، ۲۰۰۱) ترسیم شد. از مصاحبه دوازدهم تا پانزدهم مضمون سازمان‌دهنده جدید کشف نشد، اما به دلیل کشف مضامین سازمان‌دهنده جدید در مصاحبه شانزدهم، مصاحبه‌ها ادامه یافت تا مصاحبه بیست‌وسوم که هیچ مضمون جدیدی بیان نشد. پس از آن نیز به‌منظور اطمینان از رخداد اشباع نظری ۳ مصاحبه دیگر نیز انجام شد. پس از تکمیل چارچوب نظری الگو، فرایند تغییر خط‌مشی در قالب یادگیری سیاستی مرتبط با بسترهای پایدار و شوک‌ها و تغییرات خارجی مبتنی بر چارچوب ائتلاف مدافع تدوین شده است. جدول شماره ۲ نمونه‌ای از شبکه مضامین مستخرج از مصاحبه‌هاست.

جدول ۱. جدول مصاحبه‌شوندگان

سابقه مرتبط (سال)	شماره	سازمان	سازمان یا نهاد یا فرد درگیر
۱۵	A1	کمیسیون ویژه رونق و جهش تولید	
۱۵	11A		
۱۲	A2		
۱۰	A4	کمیسیون اقتصادی	
۸	A16		
۱۴	A3		مجلس شورای اسلامی
۱۱	A12	کمیسیون حقوقی قضایی	
۲۰	A24		
۷	15A		
۱۲	6A	مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلام	
۱۰	7A		
۸	5A	مرکز	
۱۰	A26		
۳	8A	معاونت	قوه قضائیه
۱۴	A18		
۱۰	19A	دادگستری	
۱۵	A25		
۸	A9	وزارت	قوه مجریه
۱۵	A17		
۱۵	A10	کانون	کانون وکلای دادگستری
۵	A22		
۹	A20		
۸	A21	اتحادیه سراسری	
۸	A13	پوش	پوش حذف ظرفیت از وکالت
۸	A14	اتحادیه صنفی تولیدکنندگان لوله و پروفیل	فعالین اقتصادی
۱۰	23A	مجمع کارآفرینان	

جدول ۲. نمونه‌ای از شبکه مضامین

ردیف	مضمون اصلی	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
۱	قاجاق، وارد شدن کالای مشابه تولید داخل، اشتغال افراد بیگانه خارجی و انحصار در صدور برخی مجوزها از آن دست معضلاتی هستند که اگر در مجلس قوانینی برای رفع آن‌ها تصویب شود، معضل بیکاری قابلیت برطرف شدن دارد.	رفتار سلیقه‌ای و بسط ید مراجع صدور مجوز	لزوم الغای انحصار برای رفع بیکاری جامعه
۲	ما بنا داریم که مراجع صدور مجوز را که به شکل تاریخی در کشور بسط ید داشته‌اند و بدون هیچ قاعده و نظارت عمل می‌کرده‌اند، به انقیاد قانون درآوریم و منضبط و پاسخ‌گو کنیم	انحصار ایجاد کرده است	
۳	لغو انحصار زمینه ایجاد اشتغال در کشور می‌شود.	برداشته شدن انحصار می‌تواند مشاغل تخصصی ایجاد کند.	
۴	حدود ۶۰۰ هزار نفر فارغ‌التحصیل رشته حقوق داریم و در هر سال تعداد بسیار اندکی در آزمون ورودی پذیرش می‌شوند.	تعیین ظرفیت موجب انحصار در وکالت شده است.	افزایش سطح دسترسی به خدمات وکیل
۵	شاهد انحصار در بازار وکالت هستیم	گران بودن حق‌الوکاله	در گروهی رفع انحصار است.
۶	به‌جای تعیین ظرفیت باید صلاحیت علمی مبنا و معیار جذب وکیل باشد.	مانع دسترسی عمومی به وکیل شده است.	
۷	در مواقع مراجعه افراد به دفترم وقتی که به آن‌ها می‌گوییم که بروید وکیل بگیرید می‌گویند پول نداریم.		
۷	گران بودن هزینه حق‌الوکاله باعث شده مردم نتوانند آن را پرداخت کنند		

۲-۱. مصاحبه‌ها

پژوهش طراحی و انتخاب شده و برای انجام آن نیز از انجام برخوردهای شخصی با مصاحبه‌شونده اجتناب شده است. همچنین برای حصول اطمینان از معیار وابستگی، در انتها محتوای مصاحبه‌ها با گزارش‌های پژوهشی و سیاستی موجود، مدارک و مصاحبه‌های مکتوب انتشار یافته در خبرگزاری‌های معتبر، تطبیق داده شده و تقدم و تأخر رویدادها برای تبیین بن‌بست‌ها و یادگیری‌ها مدنظر قرار گرفت. نتایج و یافته‌های تحقیق در بخش بعد ارائه شده است.

۳. یافته‌های پژوهش

مطابق با بررسی‌های انجام‌شده و تحلیل مصاحبه‌های انجام‌گرفته و همچنین بررسی داده‌های متنی موجود، می‌توان ائتلاف‌ها را به

برای اطمینان از اعتبار و کیفیت تحقیق، ۳ معیار باورپذیری، انتقال‌پذیری و وابستگی مورد توجه قرار گرفته‌اند (کخ، ۲۰۰۰). به‌منظور تأمین معیار باورپذیری، چارچوب ائتلاف مدافع به‌عنوان چارچوب اولیه نظری، قرار داده شد تا براساس آن سؤالات مصاحبه به‌صورت شفاف و به‌گونه‌ای تنظیم شود که اجزا و بخش‌های مختلف الگو را تکمیل کند و به این شکل قابلیت اطمینان به مدل در دست تبیین، ارتقا یابد. بنابراین معیار قرار دادن چارچوب ائتلاف مدافع به‌عنوان یک مدل مفهومی معتبر برای تأمین روایی محتوایی سؤالات مصاحبه تأثیرگذار بوده است. به‌منظور اطمینان از معیار انتقال‌پذیری پژوهش، پروتکل مصاحبه و سؤالات آن پیش از ورود به

۳-۲-۱. سیاست‌گذاران

در این دسته، سازمان‌ها و نهادهایی حضور دارند که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، بیشتر با فرایند خط‌مشی‌گذاری در ارتباط هستند. گروه‌های حاضر در این دسته از موافقان در ۳ بخش قوه مقننه، قوه مجریه و شورای نگهبان حضور دارند.

۳-۲-۲. مجلس شورای اسلامی

گروه‌های ائتلاف موافقان که در ذیل قوه مقننه تعریف می‌شوند عبارت‌اند از:

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

به‌عنوان ۲ گروه عمده‌ای که در این مرکز بر روی مسئله مذکور تمرکز کرده بودند، می‌توان به «معاونت مطالعات اقتصادی» و دفتر «مطالعات کسب‌وکار» اشاره کرد. براساس نظرات کارشناسان این ۲ گروه، در حال حاضر کشور ایران با داشتن ۸۹ وکیل به‌زای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت در مقایسه با کشورهای پیشرفته و حتی کشورهای منطقه دچار فقر وکیل هستند.

براساس گزارش‌های منتشره، مشخص می‌شود که این گروه معتقدند این کمبود تعداد وکیل از یکسو با افزایش نرخ خرید خدمات حقوقی، سبب شده است تا بسیاری از شهروندان در مراجعه به دادگاه از خدمات حقوقی محروم بمانند و عملاً درصد زیادی از پرونده‌های قضائی، بدون وکیل به دادگاه‌ها ارجاع شوند. بنابراین این دسته از سیاست‌گذاران در چنین شرایطی بسیاری از شهروندان یا از پیگیری حقوق اولیه خود صرف‌نظر کرده یا به دلیل ضعف دانش حقوقی خود، عملاً توفیقی را در دادگاه به دست نخواهند آورد. طبق نظر کارشناسان مرکز

دسته عمده موافقین و مخالفین حذف قاعده ظرفیت‌گذاری از مراحل صدور پروانه وکالت تقسیم کرد. دسته موافقین با انگیزه‌های متفاوتی میل به تغییر داشتند. درحالی‌که در نقطه مقابل، ائتلاف مخالفان تمایل بسیاری را به حفظ وضع موجود نشان می‌دادند. در ادامه به تشریح انگیزه‌ها و باورهای هریک از ائتلاف‌های ذکرشده به همراه اجزای آن‌ها پرداخته خواهد شد. همچنین اجزای ائتلاف موافقان و مخالفان به‌طور خلاصه در جدول شماره ۲ آورده شده است.

۳-۱. بررسی ائتلاف موافقان و مخالفان

به‌منظور بررسی ائتلاف‌ها و جریان‌های زنده، کلیه افرادی که به نوعی با این موضوع مواجهه مستقیم یا غیرمستقیم داشته‌اند را در ۲ گروه ائتلاف موافقان با حذف قاعده ظرفیت‌گذاری از مراحل صدور پروانه وکالت و ائتلاف مخالفان با حذف قاعده مذکور تقسیم کرده‌ایم و سپس در ادامه به تشریح اهم مواضع، انگیزه‌ها و باورهای آن‌ها به تفکیک خواهیم پرداخت. شمای کلی اعضای حاضر در هریک از ائتلاف‌ها به‌طور خلاصه در جدول شماره ۳ ارائه شده است.

۳-۲. اجزای ائتلاف موافقان

براساس تقسیم‌بندی ذکرشده، ابتدا به تشریح جزئیات اجزای ائتلاف موافقان با صدور پروانه وکالت خواهیم پرداخت. اجزای این گروه شامل ۲ دسته عمده سیاست‌گذاران و شرکت‌ها، نهادها و گروه‌های ذی‌نفع می‌شوند که شالوده اصلی تفکر آن‌ها اقتصادی بوده و با تأکید بر اصول اقتصادی و اعتقاد به کمبود وکیل در کشور، خواهان حذف قاعده ظرفیت‌گذاری از مراحل صدور پروانه وکالت بوده‌اند.

مجلس شورای اسلامی، مریم احمدیان و سید امیر سیاح، ۱۴۰۰).

انگیزه‌های عمده هر ۲ گروه فعال در مرکز پژوهش‌های مجلس را می‌توان در «افزایش سطح دسترسی به خدمات حقوقی» از طریق «کاهش هزینه خرید خدمات حقوقی»، «افزایش میزان تولید ناخالص داخلی کشور» و «افزایش سطح اشتغال فارغ‌التحصیلان مستعد رشته‌های حقوق» از طریق توسعه حوزه مذکور عنوان کرد.

نمایندگان عضو کمیسیون جهش و رونق تولید و اقتصادی: دلیل اصلی این گروه از اجزای ائتلاف موافقان برای پرداختن به برخی حوزه‌های حرفه‌ای این است که اولاً از نظر آن‌ها عده‌ای معدود که خود فعالیت حرفه‌ای دارند با ایجاد شرایطی محدود، اجازه ورود سایر افراد ذی‌صلاح را به این حرف ندادند و همین روند سبب بروز مشکلاتی از جمله کمبود وکیل شده است. همچنین این گروه معتقد هستند که کمبود وکیل در کشور علاوه بر اینکه با افزایش هزینه‌های حقوقی پیگیری دعاوی در دادگاه، موجب تضییع حقوق مردم خواهد شد؛ با کاهش انگیزه‌های پیگیری دعاوی در محاکم، موجب افزایش بروز رفتارهای پرخطر اقتصادی و افزایش عدم ایفای تعهدات نیز می‌شود. در نتیجه در سایه افزایش مخاطره فعالیت اقتصادی، سرمایه‌ها به سمت فعالیت غیرمولد سرازیر شده و مضاف بر اینکه تولید در کشور دچار آسیب می‌شود، سایر بازارها، مانند ارز، طلا و غیره دستخوش تلاطم‌های ناگهانی و غیرقابل جبران می‌شوند. در همین راستا مصاحبه‌شونده 11A بیان می‌کند: «در شرایط کمبود وکیل متأسفانه عده‌ای از وکلا با دریافت مبالغ سنگین حاضر به حل مشکلات مردم می‌شوند که گاهی از توان مردم خارج است. در کمیسیون جهش

پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، همین موضوع عامل افزایش نارضایتی‌های عمومی، افزایش مخاطره همکاری‌ها و مبادلات اقتصادی و در نتیجه کاهش حجم این فعالیت‌ها و مختل شدن فضای اقتصادی کشور خواهد شد.

بر همین اساس ریشه فقر و کمبود وکیل در کشور از نظر ۲ گروه معاونت مطالعات اقتصادی و دفتر مطالعات کسب‌وکار مرکز پژوهش‌های مجلس، اعمال ظرفیت در آزمون ورودی به حرفه وکالت، از سوی نهادهای ذی‌نفع بوده که با محدود نگاه داشتن آن در طی سالیان اخیر و همچنین افزایش روزافزون نیازهای حقوقی شهروندان، این انحصار و فقر نیز بیش‌ازپیش تشدید شده است. کمبود وکیل و مشاور حقوقی باعث شده بسیاری از شهروندان در مراجعه به دادگاه از خدمات حقوقی محروم بمانند و عملاً درصد زیادی از پرونده‌ها، بدون وکیل به دادگاه‌ها ارجاع شود. (گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مریم احمدیان و سید امیر سیاح، ۱۴۰۰)

از سوی دیگر بسیاری از دانش‌آموختگان مستعد رشته‌های حقوق با مشاهده رفتار نهادهای صنفی و اعمال ظرفیت‌های بسیار محدود از سوی آن‌ها، عملاً از نقش‌آفرینی مؤثر در این حرفه ناامید شده‌اند. کم‌اینکه دفتر مطالعات کسب‌وکار مرکز پژوهش‌های مجلس در گزارش خود در مهر ۱۴۰۰، با اشاره به ده‌ها هزار دانش‌آموخته رشته حقوق، عنوان می‌کند که این افراد اکنون درگیر بحران بیکاری هستند. بحران بیکاری این دانش‌آموختگان از نظر دفتر مذکور، آثار اجتماعی، روانی و اقتصادی وسیعی در پی خواهد داشت. بیکاری دانش‌آموختگان حقوق، با آثار اجتماعی، روانی و اقتصادی وسیعی خود، ریشه در ظرفیت بسیار محدود ورودی به حرفه‌های تخصصی این رشته دارد (گزارش مرکز پژوهش‌های

تولید توجه ویژه‌ای به این موضوع شد.»

ثانیاً بنابر اذعان برخی نمایندگان اقتصادی مجلس یازدهم، بسیاری از دانش‌آموختگان که سال‌ها برای آموزش آن‌ها هزینه شده، در انتها برای ورود به حرفه‌های حقوقی با آزمون‌هایی سخت روبه‌رو می‌شوند که به دلیل وجود قواعد غیرشفاف و تصمیم‌گیری‌های ذی‌نفعان همان حوزه، نرخ پذیرش بسیار محدودی دارند. مصاحبه‌شونده 12A نیز در خصوص این موضوع می‌گوید: «شاهد انحصار در بازار وکالت هستیم و درحالی‌که صدها هزار نفر فارغ‌التحصیل رشته حقوق داریم، اما با توجه به انحصاری که در کانون وکلای دادگستری وجود دارد بسیاری از افراد علی‌رغم تحصیلات مرتبط بیکار هستند.»

ثالثاً این باور در بین برخی از نمایندگان اقتصادی تقویت شده است که به دلیل تفاوت‌های معنادار موجود در حوزه درآمدی قضاوت و وکالت و همچنین حجم و فشار فزاینده کاری قضات، برخی از قضات به این نتیجه می‌رسند که پرونده‌های ارجاع شده به آن‌ها تناسبی با حقوق دریافتی‌شان ندارد. مصاحبه‌شونده 4A هم در همین خصوص می‌گوید: «امروزه برخی از قضات، تمایل بیشتری برای فعالیت در عرصه وکالت دارند و درصدد استعفا از حوزه قضاوت هستند، چراکه بر این باورند در حالی بار زیادی از پرونده‌ها را بر دوش می‌کشند که حقوقشان متناسب با حجم کار نیست.» بر همین اساس در اندیشه و باور این گروه مشهود است که عمیقاً به تمایل روزافزون قضات برای استعفا از حوزه قضاوت و فعالیت در عرصه وکالت باور دارند و این موضوع، رابه دلیل کاهش نیروی انسانی دستگاه قضا، کاهش تمرکز کاری قضات و افزایش زمان رسیدگی به پرونده‌های قضایی مذموم می‌پندارند. در همین

راستا مصاحبه‌شونده 4A با تکمیل صحبت‌های قبلی خود این‌طور ادامه می‌دهد: «گاه قراردادهای میلیاردی وکلا، سبب می‌شود برخی قضات به دنبال ادامه فعالیت خود در عرصه وکالت باشند که همین موارد ضرورت رفع انحصار در حوزه وکالت را نشان می‌دهد.»

درنهایت مطابق با نظر برخی نمایندگان اقتصادی مجلس شورای اسلامی، انحصارهای موجود در کشور، ریشه در بعضی از قوانین قدیمی دارد که در دنیا منسوخ شده‌اند، ولی در ایران همچنان پابرجا هستند. مصاحبه‌شونده 2A نیز با تأیید این موضوع در مصاحبه گفته است: «انحصارهای موجود در کشور، ریشه در بعضی از قوانین قدیمی دارد که در دنیا منسوخ شده‌اند، ولی در ایران همچنان پابرجا هستند. توانایی و صلاحیت علمی باید مبنای صدور مجوز وکالت و سایر کسب‌وکارهای خدماتی همچون سردفتراری، دفاتر پیشخان، داروخانه‌داری و سرغ باشد.» از منظر این نمایندگان، درحالی‌که باید توانایی و صلاحیت علمی مبنای صدور کسب‌وکارهای خدماتی از قبیل وکالت، سردفتری، دفاتر پیشخان و تصدی داروخانه باشد، اما مسیر ورود به این حرفه با ظرفیت‌گذاری، مسدود یا بسیار ناهموار شده است.

برخی نمایندگان اقتصادی مجلس شورای اسلامی که دارای انگیزه‌ها و باورهای مذکور بودند و هنوز از سامان‌دهی حوزه کسب‌وکار در کشور اطمینان حاصل نکرده بودند، بار دیگر طرحی تحت عنوان «تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار» را که توسط سید احسان خاندوزی تهیه شده بود، در دستور کار کمیسیون ویژه «جهش و رونق تولید و نظارت بر اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی» قرار دادند. این طرح پس از بررسی در کارگروه تخصصی در سال ۱۳۹۹، بالاخره با تصویب در

مصاحبه‌شونده شماره 8A اولویت‌های سند تحول قضایی را به این ترتیب می‌داند: «براین اساس اطلاع دادرسی، کاهش ورودی پرونده‌ها، اتقان آراء، اجرای احکام، نظام ضابطان، نظام کارشناسی، مبارزه با فساد، رفع موانع تولید، احیای حقوق عامه، معاملات عادی و کاداستر، کرامت ارباب‌رجوع، ارتقای کرامت و معیشت کارکنان، اشتغال‌زایی زندانیان و همچنین نظام وکالت، ۱۴ موضوع اولویت‌دار پیش‌بینی شده در سند تحول قضایی هستند.»

تیم تدوین سند تحول قضایی در فصل ۵ این سند، «تزلزل در روابط حقوقی اشخاص» را به‌عنوان یکی از چالش‌های اصلی پیشروی قوه قضاییه در راستای انجام مأموریت «پیشگیری از وقوع جرائم و دعاوی» معرفی می‌کنند. در ادامه نیز «دشواری دسترسی عمومی به خدمات حقوقی» به‌عنوان یکی از عوامل این چالش ارائه شده و به‌منظور رفع آن و گسترش دسترسی مردم به خدمات حقوقی راهکارهایی، از جمله شفاف‌سازی عمومی و برخط عملکرد ارائه‌دهندگان خدمات وکالت؛ فراهم‌سازی امکان وکالت، طرح دعوا و دفاع توسط مؤسسات حقوقی در مراجع قضایی و پذیرش وکلا و مؤسسات حقوقی براساس صلاحیت‌سنجی عمومی، علمی و حرفه‌ای به‌صورت رقابتی با تعیین ضوابط لازم و بدون تعیین سقف ظرفیت عددی پیشنهاد می‌شود.

۳-۲-۴. وزارت امور اقتصادی و دارایی

در ذیل وزارت امور اقتصادی و دارایی ۲ عضو شامل «مرکز ملی مطالعات، پایش و بهبود محیط کسب‌وکار» و «هیئت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار» به‌طور جدی در زمینه تغییر خط‌مشی صدور پروانه وکالت ورود کرده و از طرق مختلف آن را پیگیری کردند. در خصوص انگیزه اصلی این

صحن علنی مجلس شورای اسلامی در مهر ۱۴۰۰، درنهایت در اردیبهشت سال بعد به تأیید شورای نگهبان نیز رسید و ابلاغ شد.

اقلیت نمایندگان کمیسیون حقوقی قضایی مجلس شورای اسلامی

برخی از نمایندگان حاضر در کمیسیون قضایی حقوقی مجلس با انگیزه‌هایی، از جمله افزایش دسترسی عمومی به خدمت وکالت که به‌طور کامل در بخش قبل بیان شد با مسئله حذف ظرفیت از مراحل صدور پروانه وکالت موافق هستند. بنابراین این افراد را می‌توان در ائتلاف موافقان دسته‌بندی کرد. البته ذکر این نکته ضرورت دارد که تعداد این نمایندگان در حداقل قرار دارد و غلبه با نمایندگان مخالف حذف قاعده ظرفیت‌گذاری از مراحل مذکور است.

۳-۲-۳. تیم تدوین سند تحول قضایی

تیم تدوین سند تحول قضایی از اواخر سال ۱۳۹۸ هجری شمسی، از جانب رئیس وقت قوه قضاییه مأموریت یافت تا سند تحول پیشین را بازنویسی کرده، ارتقا داده و کارآمد کند. این سند با تمرکز بر مأموریت‌های اصلی دستگاه قضا نگاشته شده و با بررسی و احصای چالش‌های عمده پیش‌روی دستگاه قضا در راستای اجرای مطلوب مأموریت‌هایش، در ذیل هریک از این چالش‌ها راهکارهایی را ارائه داده است. مصاحبه‌شونده شماره 5A در خصوص سند تحول قضایی می‌گوید: «در این سند چالش‌های مختلف قوه قضاییه نوشته شده‌اند. ۱۲۰ چالش ریشه‌ای شناسایی شد و همچنین در این برنامه برای حل ۴۸ عامل ویژه هدف‌گذاری شده است. پس از این نیز به‌منظور اجرایی‌سازی سند مذکور در ذیل هر راهکار، مسئول انجام آن به همراه موعده اجرا نیز مشخص شده است.»

کرده و محدودیت برای جذب کارآموزان وکالت مردود دانسته شد. براین اساس در این خصوص صرفاً باید معیار علمی ملاک عمل قرار بگیرد و بنابراین از نظر این پژوهشگر ماده موضوع شکایت نیز مغایر رویکرد مذکور به نظر می‌رسد.

در ادامه باید به این موضوع اشاره کرد که بنابر نظر پژوهشگر شورای نگهبان، رویکرد جذب محدود کارآموزان وکالت جهت جلوگیری از اشباع بازار وکالت رویکردی مغایر قانون است، چراکه مطابق تبصره ۲ ماده ۷ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، مراجع صادرکننده مجوز مشاغل، اجازه ندارند به دلیل اشباع بودن بازار از پذیرش تقاضای صدور مجوز «کسب‌وکار» امتناع کنند. عمده محدودیت‌هایی که برای صدور مجوز ایجاد می‌شود، از جمله محدودیت عددی جهت کنترل بازار و عدم اشباع بازار است که البته باتوجه به توضیح مذکور مغایر قوانین به نظر می‌رسد. علاوه بر این مقنن در موارد مختلف از جمله تبصره ۳ ماده ۵۷ و ماده ۷ قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور به دنبال تسهیل حداکثری اعطای مجوز فعالیت مشاغل است. مطابق با اصل ۲۸ قانون اساسی نیز از آنجاکه هرکس حق دارد شغلی را که بدان مایل است و مخالف اسلام و مصالح عمومی و حقوق دیگران نیست داشته باشد، محدودیت‌گذاری عددی برای اعطای مجوز مغایر با اصل ۲۸ قانون اساسی نیز به نظر می‌رسد (گزارش پژوهشگر شورای نگهبان، ۱۳۹۸).

۳-۲-۶. اشخاص، نهادها و گروه‌های ذی‌نفع

همان‌گونه که در جدول شماره ۴ باورهای تمامی گروه‌های عضو ائتلاف موافقان را مشاهده می‌کنید، مشخص می‌شود که در دسته آخر گروه‌ها و نهادهایی

هیئت برای مصوبه مذکور، ابتدا باید به این موضوع اشاره کرد که براساس نظرات وزیر اقتصاد وقت و همچنین رئیس وقت «مرکز ملی مطالعات، پایش و بهبود محیط کسب‌وکار»، در بازار خدمات حقوقی انحصار وجود داشت و این انحصار هم به بروز فساد و ناکارآمدی و همچنین کاهش کیفیت خدمات منجر شده بود. مصاحبه‌شونده ۹A در این مورد می‌گوید: «اساساً انحصار اگر قرار باشد که در بازاری ماندگار باشد، اقتصاد در آن بازار پوک خواهد شد و از بین خواهد رفت. از بین رفتن اقتصاد در هر بازار به فساد و ناکارآمدی در آن بازار منجر می‌شود که در نتیجه کاهش کیفیت را به دنبال خواهد داشت. بنابراین قاعده روبه‌رشد و رو به تکامل این است که انحصار از بین برود و اساساً انحصار در هیچ بازاری ماندگار نیست. موضوع سردفتری و وکالت دارای انحصار مشهود هستند.» از طرف دیگر مرکز مذکور براساس وظیفه قانونی خود، موظف بود تا هرگونه انحصار، صعوبت یا عدم شفافیت در خصوص مجوزهای کسب‌وکار را احصا و با اخذ مصوبه از هیئت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب‌وکار یا تلاش به‌منظور ارائه لایحه از طریق هیئت وزیران، برای آن چاره‌اندیشی کند.

۳-۲-۵. شورای نگهبان

بنابر نظر پژوهشگر شورای نگهبان تا پیش از ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه سوم توسعه در سال ۱۳۷۸ و نظریه شورای نگهبان مبتنی بر این سیاست‌ها، در خصوص موضوع صدور پروانه کارآموزی وکالت، تنها صدور تبصره ۱ ماده ۱ قانون «کیفیت اخذ پروانه وکالت» (مصوب ۱۳۷۶) حاکم بوده است، اما رویکرد نظام حقوقی ایران باتوجه به سیاست‌های کلی برنامه سوم توسعه و نظریه متعاقب آن که توسط شورای نگهبان صادر شده است، تغییر

جست‌وجو کرد. مصاحبه‌شونده 13A می‌گوید: «معتقد هستیم در تمامی بازار ارائه خدمات حقوقی انحصار وجود دارد یا راه ورود بدان مسدود شده است.» این فارغ‌التحصیلان حقوق معتقد هستند که رویکرد متولیان کانون‌های وکلا در محدود کردن ظرفیت سالانه جذب کارآموزان وکالت به بیکاری بسیاری از جوانان مستعد رشته‌های حقوق منجر شده و همین موضوع نیز به نوعی سرخوردگی و ناامیدی در بین محصلان این رشته‌ها انجامیده است. از نظر اعضای این پویش، ناظرین و تنظیمگران حوزه وکالت دارای تعارض منافع‌اند و همین موضوع نیز سبب شده است که این افراد تصمیماتی را اتخاذ کنند که در نهایت در راستای منافع شخصی یا صنفی‌شان باشد. در این بین نیز حقوق داوطلبان ورود به این حرفه، فارغ‌التحصیلان رشته‌های حقوق و مردم تضییع می‌شود.

علاوه بر این انگیزه دیگر این نهاد را می‌توان در توسعه حوزه ارائه خدمات حقوقی به سایر زمینه‌های بکر و کشف‌نشده عنوان کرد. چراکه در نتیجه توسعه حوزه مذکور، علاوه بر اینکه موقعیت‌های شغلی فراوانی برای فارغ‌التحصیلان حقوق ایجاد می‌شد، تغییر رویکرد نظام حقوقی، باعث کاهش فشار و هیجان کاری وکلا و سایر ارائه‌دهندگان خدمات حقوقی می‌شد.

۳-۲-۹. فعالان اقتصادی بخش خصوصی

مطابق با نظر این گروه، فعالان اقتصادی بخش خصوصی برای پیگیری امور حقوقی و قضایی خود در دادگاه‌ها، هزینه مالی زیادی صرف می‌کنند که بخش اعظم آن مربوط به حق‌الوکاله‌هایی است که مجبورند به وکلا پرداخت کنند. چراکه از نظر ایشان باتوجه به انحصار موجود در بازار خدمات حقوقی،

حضور دارند که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، بیشتر با فرایند اجرای خط‌مشی در ارتباط بوده یا منافع آن‌ها تحت تأثیر اجرای خط‌مشی‌های موجود قرار گرفته است. گروه‌های حاضر در این دسته از موافقان در ۲ قوه مقننه و مجریه حضور دارند.

۳-۲-۷. سایر موافقین

انگیزه ابتدایی این گروه از موافقین را می‌توان در انگیزه ایشان برای تأسیس مرکز وکلا، کارشناسان رسمی و مشاوران خانواده قوه قضاییه که همان منطق موجود در ماده ۱۸۷ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، یعنی توسعه دسترسی عمومی به خدمات حقوقی بوده، جست‌وجو کرد. چنان‌که بنابر آمار ارائه‌شده در ابتدای دهه ۹۰ شمسی، این مرکز تا ابتدای سال ۱۳۹۲ توانسته بود برای ۲۰ هزار وکیل پروانه وکالت و برای ۱۰ هزار کارشناس، پروانه کارشناسی صادر کند.

یکی دیگر از انگیزه‌های سایر موافقین را می‌توان این‌گونه شرح داد که این گروه عمیقاً معتقد بودند که از طریق افزایش جذب کارآموزان وکالت و با افزایش جمعیت وکلای فعال تحت نظارت قوه قضاییه، می‌توان این نهاد را به یک بازیگر مؤثر در حوزه وکالت تبدیل کرد و از سوی دیگر با کسب اکثریت جمعیت وکلای فعال، نقش تعیین‌کننده‌ای در تصمیم‌سازی و اجرای آن تصمیمات ایفا کرد. این جریان تحول هم‌اکنون و علی‌رغم تغییرات دستگاه قضا همچنان با جدیت و حمایت بیشتری به فعالیت

۳-۲-۸. فارغ‌التحصیلان رشته حقوق (پویش حذف ظرفیت از وکالت)

اصلی‌ترین انگیزه اعضای این پویش را می‌توان در احیای حق دسترسی عادلانه به شغل موردنظرشان

اجزای این گروه نیز به ۲ دسته عمده سیاست‌گذاران و شرکت‌ها، نهادها و گروه‌های ذی‌نفع تقسیم شده‌اند. شالوده اصلی تفکر ائتلاف مخالفان نفی نگرش اقتصادی، تأکید بر ضرورت توجه به مباحث تخصصی و جایگاه علمی رشته حقوق و نگرش امنیتی و اجتماعی است.

۳-۳-۱. سیاست‌گذاران

در این دسته به‌طور مشابه با ساختار ائتلاف موافقان، سازمان‌ها و نهادهایی حضور دارند که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، بیشتر با فرایند خط‌مشی‌گذاری در ارتباط هستند. گروه‌های حاضر در این دسته از مخالفان را می‌توان جریان سنتی حقوقی‌قضایی نامید.

۳-۳-۲. جریان سنتی حقوقی‌قضایی

در این پژوهش به دلیل تأکید این گروه بر اصول حقوقی موجود، نفی تحول‌خواهی و توجه ویژه به حفظ وضع موجود و نظم دیرین حرفه وکالت، از آن‌ها تعبیر به «جریان سنتی» شده است. این جریان در حوزه سیاست‌گذاری، شامل نمایندگان عضو کمیسیون حقوقی‌قضایی مجلس شورای اسلامی و برخی مدیران دستگاه قضاست که در ادامه به تشریح باورها و انگیزه‌های آن‌ها پرداخته شده است.

۳-۳-۳. اکثریت نمایندگان کمیسیون حقوقی‌قضایی مجلس شورای اسلامی

نمایندگان حقوقی و قضایی مجلس شورای اسلامی اغلب از وکلای دادگستری، اساتید دانشگاه یا مقامات قضایی هستند. بنابراین از لحاظ نوع نگاه و جهت‌گیری مشابه افراد مذکور هستند. اهم دیدگاه‌های این گروه از ائتلاف مخالفان را می‌توان

هزینه استفاده از وکیل بسیار بالاست، به‌نحوی که پیگیری بسیاری از پرونده‌های قضایی با توجه به مخاطرات احتمالی آن‌ها به‌خصوص برای صنایع کوچک و متوسط که ۹۲ درصد صنایع کشور را تشکیل می‌دهند، مقرون‌به‌صرفه نبوده و در نهایت موجب رهاشدن مطالبات مالی و تضعیف فضای کسب‌وکار می‌شود. مصاحبه‌شونده 14A وضعیت را این‌گونه تشریح می‌کند: «وکالت دارای هزینه‌های گزافی در کشور است و نمی‌تواند نقش پیشگیری از وقوع جرائم را ایفا کند. این حرفه تبدیل به مرجعی شده که در زمان سردرگمی و ایجاد مشکل برای مردم اقدام به اخذ مبالغ کلان برای پیگیری پرونده‌های حقوقی می‌کند. درحالی که چنین روشی بی‌شبهت به دلالتی نیست.»

از منظر فعالین بخش خصوصی، ۲ عامل گرانی به‌کارگیری وکیل و انباشت مطالباتی که به دلیل گرانی وکالت، ارزش پیگیری ندارند، باعث شده تا بنگاه‌های اقتصادی خصوصی هزینه تمام‌شده بیشتری را در مقابل شرکت‌های دولتی متحمل شوند و بنابراین از این منظر نیز رقابت بخش خصوصی با بخش دولتی دشوارتر شده است. مصاحبه‌شونده شماره 23A در همین راستا می‌گوید: «هرچند شرکت‌های بزرگ بخش خصوصی از توانمندی مالی برخوردار بودند و برایشان صرفه اقتصادی داشت، اما شرکت‌های کوچک و متوسط به دلیل هزینه‌بر بودن گرفتن وکیل، دیگر پیگیر پرونده‌های خود نمی‌شدند یا حصول نتیجه و صدور رای برای پرونده‌های آن‌ها طول می‌کشید و این موضوع محل کسب‌وکار است.»

۳-۳-۳. اجزای ائتلاف مخالفان

در این بخش به تشریح جزئیات اجزای ائتلاف مخالفان با صدور پروانه وکالت خواهیم پرداخت.

موجب ایجاد فشار کاری بر دستگاه قضا شود. در حالی که قوه قضاییه توانایی تأمین امکانات لازم را ندارد و کیفیت آموزش کارآموزان تنزل خواهد یافت. کاهش کیفیت آموزش در نهایت به حضور وکلای بی‌کیفیت در محاکم و تضییع حقوق مردم منجر خواهد شد. مصاحبه‌شونده 15A در این رابطه عنوان می‌کند: «اشتباه و ضعف در برنامه‌ریزی وزارت علوم و توسعه بی‌حد و حصر دانشکده‌های حقوق در سراسر کشور باعث شده است که سالانه ۸۰ هزار نفر به رشته حقوق وارد شوند. جوانان عزیزی که به‌خاطر کمبود اساتید و نظارت‌های آموزشی ممکن است حتی با مقدمات علم حقوق هم آشنا نباشند.»

بر اساس مواضع و جهت‌گیری‌های این گروه از ائتلاف مخالفان، به دلیل فرصت‌های محدودی که در حوزه وکالت دادگستری وجود دارد، حذف قاعده ظرفیت‌گذاری و در نتیجه افزایش صدور پروانه وکالت به بهانه اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته‌های حقوق در نهایت به بیکاری فزاینده وکلای فعلی منجر خواهد شد. این گروه معتقدند در نتیجه این رخداد، بسیاری از وکلای جوان با سختی‌های فراوان در اخذ پرونده مواجه خواهند شد. از منظر ایشان از یکسو، خطر بیکاری بیش‌ازپیش جامعه وکلای تهدید خواهد کرد و از سوی دیگر زمانی که فردی به‌عنوان وکیل در جامعه و در نزد اعضای خانواده خود شناخته شود، به هر وسیله‌ای تلاش می‌کند تا به فعالیت خود در این حرفه ادامه دهد، بنابراین اساتید مذکور این ۲ موضوع را در کنار هم سبب‌ساز افزایش گرایش به فساد در نزد وکلای جوان می‌دانند، به‌گونه‌ای که معتقدند علاوه بر پرونده‌سازی و در نتیجه افزایش پرونده‌های قوه قضاییه، این وکلا به شیوه‌های غیر حرفه‌ای، از جمله وکالت تضمینی، فساد و ارتشا رو آورده تا بتوانند تعداد موکلین بیشتری برای خود

در موارد آتی خلاصه کرد. این گروه از مخالفان معتقد هستند مسئله اصلی که سیاست‌گذاران را به این نتیجه رسانده است که کشور دچار کمبود وکیل است، ۲ مسئله رابطه میان مردم و وکلا و همچنین توزیع غلط وکیل در کشور است. بنابراین از نظر آن‌ها نه تنها کشور دچار کمبود وکیل نیست و افزایش تعداد وکیل خلائی را جبران نمی‌کند، بلکه عده‌ای از وکلای فعلی به دلیل توزیع نامناسب پرونده‌ها و همچنین عدم مراجعه مردم به وکیل، حتی نمی‌توانند یک پرونده هم برای رسیدگی دریافت کنند و دچار مشکلات معیشتی هستند. مصاحبه‌شونده 3A ضمن تأیید مشکلات معیشتی وکلا می‌گوید: «ما در کشور وکیل کم نداریم، بر اساس بررسی‌هایی که داشته‌ام، متوجه شده‌ام ما در کشور وکلایی داریم که نمی‌توانند در سال حتی یک پرونده هم برای رسیدگی دریافت کنند.»

مصاحبه‌شونده 24A نیز ریشه مشکلات معیشتی و عدم وجود پرونده برای وکلای را به این شکل توضیح می‌دهد: «در جامعه ما هنوز فرهنگ استفاده از وکیل به میزان کافی توسعه پیدا نکرده است تا مردم به سمت استقبال از خدمات وکلا بروند.» ریشه عدم رغبت مردم به استخدام وکیل، گرانی برخی از دستمزدهاست؛ اما در عین حال راهکاری که برای مدیریت این موضوع از جانب آن‌ها ارائه می‌شود، تعرفه‌گذاری است.

همچنین یکی دیگر از دلایل مخالفت این گروه که در راستای جذب بی‌رویه دانشجویان در رشته‌های حقوق بیان می‌شود، کمبود امکانات برای آموزش کارآموزان وکالت است. در حال حاضر بخشی از تکالیفی که یک کارآموز باید به انجام برساند، به حضور در محاکم کیفری و حقوقی و مطالعه پرونده‌ها خلاصه می‌شود. بر این اساس حضور تعداد زیاد کارآموزان می‌تواند

جذب کنند. کمالینکه مصاحبه‌شونده 16A این‌گونه می‌گوید: «تصویب برخی طرح‌ها اشکالاتی را در پی خواهد داشت که ممکن است سال‌ها جبران نشود. کمالینکه در گذشته در حوزه قضایی و حقوقی نمونه آن موجود است. باید مراقب باشیم و کلای شاغل را نیز بیکار نکنیم.»

۳-۴. تعدادی از مدیران قوه قضاییه

یکی از دغدغه‌های همیشگی مدیران قوه قضاییه، نظارت‌گریز بودن افراد فعال در حرفه وکالت است. بنابر نظر برخی از مدیران این دستگاه بسیاری از وکلا به دلیل عدم نظارت‌های ابتدایی و سخت‌گیری در رعایت ترتیبات حساس شغلی، امروزه اصول مسلم و ارزش‌های بنیادین کشور را زیر پا گذاشته‌اند. آن‌ها معتقدند در حال حاضر برخی از وکلا، در مواقع بروز بحران‌های اجتماعی و سیاسی با تحلیل اشتباه وقایع، به این بحران‌ها دامن زده و در برخی موارد نیز خود عاملی برای ایجاد بحران جدید می‌شوند. بنابراین مطابق با نظر ایشان در چنین شرایطی حذف قاعده ظرفیت و افزایش صدور پروانه وکالت، تنها مشکلات را عمیق‌تر خواهد کرد و موجب افزایش قدرت و کلای غیرهمسو می‌شود. مصاحبه‌شونده 18A ضمن تأیید این موضوع نسبت به وقوع مورد مشابه در سایر حوزه‌ها این‌گونه هشدار می‌دهد: «باید مراقبت کنیم که وضعیت ما در حوزه داوری حرفه‌ای مثل حوزه وکالت نشود که رها باشد و حالا که می‌خواهند نظارت بر آن را قوی کنند، این نظارت را برنتابند. نگذارید قطبی درست شود که در برابر حاکمیت قرار بگیرد.»

همچنین از نظر برخی دیگر از مدیران دستگاه قضا، یکی از عوامل تکثیر پرونده‌های قضایی، اطاله دادرسی و کاهش ائتمان آرای قضایی، وکلا هستند.

این موضوع در بیان آن‌ها این‌گونه معنا می‌شود که چون منافع اقتصادی یک وکیل با طولانی کردن روند رسیدگی به پرونده افزایش خواهد یافت، بنابراین از نظر آن‌ها این منافع انگیزه لازم را به وکلا می‌دهد تا با توسل به شیوه‌های گوناگون، جریان رسیدگی به پرونده را با تأخیر مواجه کند و این امر علاوه بر اینکه می‌تواند به حقوق مردم آسیب بزند، مشکلات زیادی را برای قوه قضاییه نیز ایجاد کرده است. در نتیجه لازم است تا اولاً وکلا با سخت‌گیری مضاعفی مجوز ورود به این حرفه را دریافت کنند، ثانیاً تعداد پروانه وکالت‌های صادره نیز مطابق با نیاز واقعی کشور تنظیم شود.

۳-۵. اشخاص، نهادها و گروه‌های ذی‌نفع

در این دسته همان‌طور که در جدول شماره ۴ نیز قابل مشاهده است، مشابه ساختار ائتلاف موافقان، گروه‌ها و نهادهایی حضور دارند که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، بیشتر با فرایند اجرای خط‌مشی در ارتباط بوده یا منافع آن‌ها تحت تأثیر اجرای خط‌مشی‌های موجود قرار گرفته است. گروه‌های حاضر در این دسته از مخالفان، همگی، در جریان سنتی حقوقی قضایی طبقه‌بندی می‌شوند.

۳-۶. سایر مخالفین

همان‌طور که پیش‌تر نیز توضیح داده شد، به دلیل مخالفت اعضای این گروه با تغییرات و توجه ویژه به حفظ وضع موجود و نظم دیرین حرفه وکالت، از این جریان‌ات تعبیر به «جریان سنتی» شده است. در ادامه به تشریح انگیزه‌ها و باورهای «قضات دادگستری»، «اساتید رشته حقوق» و «کانون‌های وکلای دادگستری» خواهیم پرداخت.

۳-۶-۱. قضات دادگستری مخالف با فلسفه رقابت در وکالت

قضات با ۵ نگاه عمده با حذف قاعده ظرفیت‌گذاری از فرایند صدور پروانه وکالت مخالف هستند. اولین نگاه حاکم در بین قضات به این صورت است که برخی از قضات مانند مدیران دستگاه قضا وکلا را عامل به انحراف کشاننده پرونده، اطاله دادرسی و کاهش ایتقان آرا می‌دانند. این زاویه نگاه را از میان سخنان مصاحبه‌شونده 19A نیز می‌توان دریافت: «یکی از عوامل تکثیر پرونده‌های قضایی خود وکلا هستند. به بیان حقوقی یکی از عوامل اطاله دادرسی و تطویل رسیدگی به پرونده‌های قضایی، وکلا هستند. چون سود وکلا در طولانی شدن روند رسیدگی است.»

دومین نوع نگاه که با تکیه بر تصورات موضوع قبل شکل گرفته، معتقد است که وکلا به دلیل کارکرد خود، بسیار مستعد انجام اعمال غیرقانونی و فساد در فرایند رسیدگی به پرونده‌های قضایی هستند. در طرف دیگر، در بین برخی از قضات این تلقی وجود دارد که چنانچه صدور پروانه وکالت بدون ظرفیت انجام پذیرد، افرادی که فاقد حداقل‌های علمی لازم هستند به دادگاه‌ها وارد شده و با طرح مسائل غلط از یکسو زمان دادگاه را به هدر می‌دهند و از سوی دیگر موجب تضییع حقوق موکلینشان می‌شوند. مصاحبه‌شونده 17A در این خصوص می‌گوید: «به‌مرور با افزایش صدور پروانه وکالت، وکلایی جذب خواهند شد که از حداقل‌های دانش حقوق هم برخوردار نیستند و به تدریج تخصص‌گرایی در این رشته از بین رفته و کیفیت فدای کمیت خواهد شد. باید در مقام اجرا، قانون مذکور به نحوی اجرا شود که کیفیت و معدل پذیرش در آزمون تنزل نکند.»

تفکر عده‌ای دیگر از قضات بر این است که وکالت امری مقدس بوده و کاری که قرار است در این مقام انجام شود نیز کاری الهی است. همان‌طور که مصاحبه‌شونده 25A می‌گوید: «کاری که قرار است در این مقام انجام شود، کار خداست؛ حق مطلق و عدل مطلق است و قرار است که عدالت را اجرا کنیم و احقاق حق کنیم.» بنابراین از آنجاکه بنابر نظر ایشان، جذب مشتری در وکالت یعنی دامن زدن به تولید دعوا و منازعه و خودداری از سازش و مصالحه، در نتیجه به‌محض بروز هر اختلاف و تنش در روابط انسانی، وکلایی که به دلیل عدم تناسب تعداد فرصت‌های شغلی از کسب درآمد ناامید هستند از دانش خود بهره گرفته و یکی از طرفین دعوی را به دادگاه، دادسرا، هیئت‌های انتظامی و شوراهای حل اختلاف می‌کشانند. براساس مبانی نظری ایشان در چنین شرایطی قوه قضاییه با موجی از دعاوی مواجه شده و همین امر هم موجب افزایش فشار کاری، کاهش تمرکز و پایین آمدن کیفیت کاری خواهد شد.

درنهایت بخش دیگری از قضات نیز با این تلقی که عده معدودی از جامعه وکلا به موازین شرعی و مقررات قانونی از جمله موضوع عفاف و حجاب پایبند نبوده و در فضای مجازی اقدامات خارج از ضوابط انجام می‌دهند؛ با افزایش صدور پروانه وکالت که در نتیجه حذف قاعده ظرفیت‌گذاری رخ خواهد می‌دهد، مخالف هستند.

۳-۶-۲. اساتید رشته حقوق مخالف با فلسفه رقابت در وکالت

براساس نظر اساتید رشته‌های حقوق، در حال حاضر معضل اصلی نظام حقوقی کشور، افزایش بی‌رویه دانش‌آموختگان رشته‌های حقوق ناشی

اساتید رشته حقوق معتقدند بیکاری افراد فعال در حرفه وکالت بحرانی به مراتب بزرگ‌تر از بیکاری فارغ‌التحصیلان ایجاد خواهد.

۳-۶-۳-۳. مدیران کانون‌های وکلای دادگستری و مدیران مرکز وکلا، کارشناسان رسمی و مشاوران خانواده مخالف با فلسفه رقابت در وکالت

این گروه از ائتلاف مخالفان بزرگ‌ترین دلیل خود برای مخالفت با افزایش وکلا را در لزوم صیانت از کیفیت خدمات حقوقی ارائه‌شده، می‌دانند. مشابه آنچه در بخش اساتید رشته حقوق بیان شد، بنابر نظر این گروه نیز جذب بی‌رویه دانشجویان به دانشکده‌های حقوق یکی از عوامل تنزل علمی رشته حقوق بوده، اما تاکنون متولیان حوزه وکالت با تعیین ظرفیت‌های اصولی از تسری کاهش سطح کیفی دانشجویان به حرفه وکالت جلوگیری کرده‌اند. به بیان مصاحبه‌شونده 20A «متأسفانه در رشته‌هایی مثل حقوق، کاهش کیفیت آموزش و در واقع فراوانی مدارک بدون پشتوانه علمی بحرانی بسیار جدی برای کشور ایجاد کرده است، افراد با این مدارک وارد مشاغل حقوقی مثل وکالت و قضاوت می‌شوند و کارشان مستقیماً با جان و مال و حیثیت مردم سروکار دارد.»

مسئله اصلی حوزه وکالت از دیدگاه مدیران و متولیان نهاد وکالت، فرهنگ پایین مراجعه به وکیل در نزد مردم است؛ کم‌اینکه براساس نظرات آن‌ها تنها در ۱۰ درصد از پرونده‌های قضایی، مردم به وکلا مراجعه می‌کنند. براساس این فرضیه، ابتدا باید با اقداماتی از قبیل اجباری کردن حضور وکیل در مراحل دادرسی و دادگاه، حضور وکلا را جریانی رسیدگی به پرونده‌های قضایی بهبود بخشید. آن‌گاه در صورتی که کشور با مسئله کمبود وکیل مواجه شد، می‌توان براساس نیاز

از ازدیاد تعداد دانشگاه‌های ارائه‌دهنده این رشته است. ایشان معتقد هستند در سال‌های اخیر ضعف برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری سبب شده است تا بسیاری از دانشگاه‌های سراسر کشور بدون توجه به لزوم حفظ استانداردهای آموزشی، بتوانند دوره‌های آموزشی رشته حقوق را راه‌اندازی کنند. براساس نظر این گروه از ائتلاف مخالفان، در نتیجه همین موضوع نیز نظام حقوقی قضایی کشور با سیل جمعیت فارغ‌التحصیلانی مواجه است که از حداقل‌های علمی لازم نیز برخوردار نیستند. بر همین اساس از منظر ایشان در چنین شرایطی افزایش صدور پروانه وکالت به تبدیل فارغ‌التحصیلان بی‌کیفیت به وکیل بی‌کیفیت منجر شده و حقوق آحاد جامعه به خطر خواهد افتاد. همچنین بنابر نظر این گروه از ائتلاف مخالفان، حضور وکلای فاقد صلاحیت‌های علمی در نهایت منجر به بی‌اعتمادی مردم به قشر دانشگاهی و دانش‌آموختگان رشته حقوق خواهد شد.

همچنین از سوی دیگر نقطه‌نظرات اساتید رشته حقوق نشان می‌دهد ایشان عمیقاً معتقد هستند که همان‌گونه که افزایش نامتناسب تعداد دانشجویان رشته حقوق در سال‌های اخیر، کاهش سطح عمومی کیفیت خروجی‌های رشته‌های حقوق و در نتیجه تنزل شأن و جایگاه این رشته در بین دانشگاهیان را به همراه داشته است، حذف ظرفیت و در نتیجه افزایش تعداد پروانه‌های وکالت صادره موجب تبدیل فارغ‌التحصیلان بی‌کیفیت به وکلای بی‌کیفیت و تنزل جایگاه علم حقوق در نزد انظار عمومی خواهد شد. علاوه‌براین، ایشان نیز افزایش تعداد وکلا را سبب کاهش تعداد موقعیت‌های شغلی که به‌ازای هر فرد وجود دارد دانسته و معتقدند وکیل بیکار عامل افزایش فساد در حوزه قضاوت؛ بنابراین این

جدول ۴. باورها و انگیزه‌های اجزای ائتلاف موافقان

ائتلاف موافقان		ائتلاف موافقان		
سیاست‌گذاران		اشخاص، نهادها و گروه‌های ذی‌نفع		
جزء ائتلاف	باورهای هسته عمیق	باورهای اصلی سیاست	باورهای اصلی سیاست	
مجلس شورای اسلامی	<p>۱. هر کسی حق دارد به شغلی که می‌خواهد دسترسی داشته باشد. مشروط بر اینکه برای جامعه مفید نباشد.</p>	<p>۱. مقابله با انحصار و کاهش هزینه خرید خدمت و تولید</p> <p>۲. افزایش تولید ناخالص داخلی از طریق توسعه بازار خدمات حقوقی و افزایش حجم بازار ملزمو</p> <p>۳. اصلاح فرایند ورود به حرفه و کالت و واقعی انحصارهای موجود که مستند به قانون هستند</p>	<p>۱. پیگیری اجرا و اصلاح خط‌مشی‌های اتخاذشده در خصوص مجوزهای کسب‌وکار</p> <p>۲. تسهیل دسترسی مردم به خدمات حقوقی</p> <p>۳. سایر موافقین</p>	<p>۱. تقویت هویت و پایگاه اجتماعی قوه قضائیه، وکالت رشته حقوق</p>
تیم کمپوزین سند تحول قضایی	<p>۱. کاهش امکان خدشه‌پذیری حقوق افراد</p> <p>۲. ارتقای کیفیت فرایندهای حقوقی قضایی و بهره‌وری قوه قضائیه</p>	<p>۱. اجرای‌سازی راهکارهای سند تحول قضایی</p> <p>۲. افزایش امکان خدشه‌پذیری حقوق افراد</p> <p>۳. ارتقای کیفیت فرایندهای حقوقی قضایی و بهره‌وری قوه قضائیه</p>	<p>۱. تسهیل دسترسی مردم به خدمات حقوقی</p> <p>۲. تسهیل دسترسی عمومی به خدمات حقوقی</p> <p>۱. وکالت باید حتماً معتقد و ملتزم به مانی و اصولی دینی و حاکمیتی باشد</p> <p>۲. قوه قضائیه نهاد ناظر بر وکالت است</p> <p>۳. تسهیل دسترسی عمومی به خدمات حقوقی</p>	<p>۱. تقویت هویت و پایگاه اجتماعی قوه قضائیه، وکالت رشته حقوق</p>
	<p>۱. اثبات توانمندی و صلاحیت به متصدیان حرفه وکالت</p> <p>۲. مقابله با اعمال قدرت ذی‌نفعان حوزه وکالت</p>	<p>۱. احقاق حقوق تفسیح‌شده در دسترسی به مثل مورد انتخاب</p> <p>۲. بهره‌مندی از موهب مادی و جایگاه اجتماعی وکالت</p>	<p>۱. قاعده ظرفیت‌گذاری مانع از دسترسی فارغ‌التحصیلان به مثل</p> <p>۲. ورود نظرشان شده است</p>	<p>۱. اثبات توانمندی و صلاحیت به متصدیان حرفه وکالت</p> <p>۲. مقابله با اعمال قدرت ذی‌نفعان حوزه وکالت</p>

ائتلاف موافقان							
سیاست‌گذاران				اشخاص، نهادها و گروه‌های ذی‌نفع			
جزء ائتلاف	باورهای هسته عمیق	باورهای اصلی سیاست	باورهای ثانویه	جزء ائتلاف	باورهای هسته عمیق	باورهای اصلی سیاست	باورهای ثانویه
وزارت امور اقتصادی و دارایی	۱. همه مراجع صدور مجوز که شرایط سخت‌گیرانه‌ای دارند باید آن‌ها را تعدیل کنند ۲. قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ راهگشای اقتصاد کشور	۱. موجب کردن مراجع صدور مجوز به اجرای دقیق و سریع نص صریح قانون ۲. حذف انحصارهای شغلی در جهت کاهش هزینه افزایش کیفیت و ارتقای فرصت‌های شغلی	۱. جلوگیری از شکل‌گیری ائتلاف بر علیه قانون ۲. شفاف کردن شرایط صدور مجوزهای کسب‌وکار	فعالین اقتصادی بخش خصوصی	۱. هزینه‌های تولید در کشور ایران بالاست ۲. هزینه و کیل در ایران با توجه به کیفیت و کلا بالاست	۱. کاهش هزینه‌های تولید از طریق کاهش هزینه پیگیری دعوی حقوقی	۱. فراهم کردن امکان استخدام و کیل به‌منظور پیشگیری از بروز اختلافات حقوقی
شورای نگهبان	۱. مر قانون اساسی و شغ باید در همه قوانین کشور ملاخطه شود	۲. ایجاد انحصار و ظرفیت‌گذاری با سیاست‌های کلی اشتغال مخالفت دارد	۱. تعیین ظرفیت برای وکالت در مواردی که به وکل بیشتری نیاز است خلاف قانون اساسی و شغ است				

واقعی اقدام به افزایش تعداد وکیل کرد. حال آنکه ایشان معتقدند افزایش تعداد وکیل آن هم در شرایطی که مردم به هر دلیلی به آن‌ها مراجعه نمی‌کنند، موجب خواهد شد تا بر میزان بیکاری و کلا افزوده شود. افزایش بیکاری و کلا نیز از منظر ایشان مانند اساتید رشته حقوق، سبب بروز فساد خواهد شد.

از طرف دیگر، این گروه نیز با استناد به آیاتی از قرآن کریم، شغل وکالت را با بقیه مشاغل متفاوت و دارای مقامی الهی می‌دانند. در نتیجه مانند گروه‌های قبل معتقد هستند وکلا نیز باید از همان جایگاه و تأمینات شغلی لازم برخوردار شوند. مصاحبه‌شونده 5A این‌گونه بیان می‌کند: «وکالت کسب‌وکار نیست

جدول ۵. باورها و انگیزه‌های ائتلاف مخالفان

ائتلاف مخالفین			
سیاست گذاران		اشخاص، نهادها و گروه‌های ذی نفع	
جزء ائتلاف	باورهای هسته عمیق	باورهای اصلی سیاست	باورهای ثانویه
جزء ائتلاف	باورهای اصلی سیاست	باورهای هسته عمیق	باورهای اصلی سیاست
<p>چراغ سستی حقوقی قضایی</p> <p>۱. با افزایش تعداد وکیل، موفقیت‌های شغلی کاهش می‌یابد.</p> <p>۲. وکیلی که موفقیت منطقی مناسب نداشته باشد حتماً به فساد تن خواهد داد.</p> <p>۳. برخی از وکلا از انترام کافی به معنای دینی و حاکمیتی برخوردار نیستند.</p>	<p>۱. جلوگیری از بیکاری وکلای فعلی و در نتیجه افزایش فساد</p> <p>۲. جلوگیری از کاهش عواید اقتصادی شغل آنی در صورت تغییر زمینه کاری</p> <p>۳. کاهش موفقیت‌ها و انگیزه بروز فساد در قوه قضاییه</p> <p>۴. تثبیت کنترل و نظارت مؤثر حاکمیت بر بدنه فعلی حوزه وکالت</p>	<p>۱. شان رشته حقوق از سایر رشته‌ها بالاتر بوده و نباید به این شأنیت خدشه‌ای وارد شود</p> <p>۲. نباید به هر دانشگاهی که از ابتدائیات کیفیت هم برخوردار نیست اجازه تأسیس دانشکده حقوق داد</p> <p>۱. اعمال محدودیت بر روی تعداد دانشجویمان حقوق</p> <p>۲. جلوگیری از بی‌اعتنایی جامعه دانشگاهی و تغییر نگاه عمومی به جامعه علمی حقوقی</p> <p>۳. جلوگیری از تضعیف جایگاه علم حقوق</p>	<p>۱. کاهش زمینه انحراف در جریان رسیدگی به پرونده‌ها</p> <p>۲. کاهش امکان بروز فساد</p> <p>۳. جلوگیری از کاهش عواید اقتصادی شغل آنی در صورت تغییر زمینه کاری</p>
<p>متولیان صنفی و حرفه‌ای حوزه وکالت</p> <p>۱. متولیان کانون‌های تنها تصمیم‌گیران مجاز برای تنظیم‌گری حوزه وکالت هستند</p> <p>۲. شأنیت رشته نباید کاهش یابد چراکه وکلا حافظان جان و مال و ناموس مردم هستند</p> <p>۱. جلوگیری از ورود دانش‌آموختگان بی‌کیفیت به این حوزه کاری و بی‌اعتنایی‌سازی حوزه وکالت</p> <p>۲. جلوگیری از افزایش فساد در حوزه وکالت به دلیل بیکاری فزاینده وکلای جوان</p>	<p>۱. جلوگیری از بیکاری وکلای فعلی و در نتیجه افزایش فساد</p> <p>۲. جلوگیری از کاهش عواید اقتصادی شغل آنی در صورت تغییر زمینه کاری</p> <p>۳. کاهش موفقیت‌ها و انگیزه بروز فساد در قوه قضاییه</p> <p>۴. تثبیت کنترل و نظارت مؤثر حاکمیت بر بدنه فعلی حوزه وکالت</p>	<p>۱. شان رشته حقوق از سایر رشته‌ها بالاتر بوده و نباید به این شأنیت خدشه‌ای وارد شود</p> <p>۲. نباید به هر دانشگاهی که از ابتدائیات کیفیت هم برخوردار نیست اجازه تأسیس دانشکده حقوق داد</p> <p>۱. اعمال محدودیت بر روی تعداد دانشجویمان حقوق</p> <p>۲. جلوگیری از بی‌اعتنایی جامعه دانشگاهی و تغییر نگاه عمومی به جامعه علمی حقوقی</p> <p>۳. جلوگیری از تضعیف جایگاه علم حقوق</p>	<p>۱. کاهش زمینه انحراف در جریان رسیدگی به پرونده‌ها</p> <p>۲. کاهش امکان بروز فساد</p> <p>۳. جلوگیری از کاهش عواید اقتصادی شغل آنی در صورت تغییر زمینه کاری</p>

وکالت به‌مثابه کسب‌وکار و تجارت برخورد کرد، چراکه در سایر مشاغل که از مصادیق تجارت هستند، فروشنده کالا یا خدمت به دنبال کسب سود حداکثری است و در این مسیر ممکن است دست به

و به امر وکالت نباید به‌عنوان کسب‌وکار نگاه شود تا از شأن و منزلت آن کاسته نشود.»

براین اساس مطابق با نظرات ایشان نباید با شغل

بررسی نظرات نمایندگان کمیسیون تعیین ظرفیت و همچنین تصمیمات این کمیسیون‌ها نشان می‌دهد که هیچ کمبودی از جانب مرجع تخصصی حرفه و کالت در حاکمیت احساس نشده است که متعاقب آن تصمیماتی برای حذف ظرفیت و افزایش پروانه‌های و کالت صادره اتخاذ شود.

در جدول شماره ۵ باورها و انگیزه‌های ائتلاف مخالفان آمده است.

۳-۴. رویدادها و تغییرات بیرونی

۳-۴-۱. راه‌اندازی و فعالیت مجدد مرکز وکلا، کارشناسان رسمی و مشاوران خانواده قوه قضاییه

از سال ۱۳۷۹ به تدریج گروه‌هایی از قضات، اساتید دانشگاه و بعدها برخی از مدیران مرکز وکلا، کارشناسان رسمی و مشاوران خانواده در قوه قضاییه، دانشگاه‌ها و سایر نهادها ظهور یافتند که داعیه‌دار ایجاد تحولات جدید و مرمت و بازسازی برخی رویه‌های گذشته بودند. این گروه‌ها که نگرشی جدید به مسائل نظام حقوقی قضایی کشور داشتند، به‌مرور توانستند زمینه‌ساز اجرای مأموریت‌های دستگاه قضا در بستری جدید شوند. این جریان را می‌توان از سال ۱۳۸۱ بررسی کرد، چراکه در همین سال حجت‌الاسلام والمسلمین هاشمی شاهرودی (ره) به استناد ماده ۱۸۷ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، به‌منظور اعمال حمایت‌های لازم حقوقی و تسهیل دستیابی مردم به خدمات قضایی و حفظ حقوق عامه، «مرکز امور مشاوران حقوقی، وکلا و کارشناسان قوه قضاییه» را تأسیس کرد. مرکز مذکور که با هدف توسعه سطح دسترسی مردم به خدمت وکالت تأسیس شده بود توانست از طریق برگزاری

هر اقدامی بزند. حال آنکه در حرفه وکالت، وکلا به دنبال احقاق حقوق هستند و خود را مجاز به انجام هر اقدامی نمی‌دانند. در این خصوص مصاحبه‌شونده 10A اظهار می‌کند: «ماهیت وکالت حقوقی است و اقتصادی نیست. نمی‌توانیم وکالت دادگستری را با سایر حرفه‌ها، مانند ماهی‌فروشی و آرایشگری و سایر حرفه‌ها مقایسه کنیم، چراکه مقتضای این مشاغل کسب سود است. ما ملزم به رعایت بنیان‌های حقوقی هستیم، انحصاری در مجوزهای وکالتی نیست و بحث انحصارها که مطرح می‌شود، انحرافی است. در فقه و شرع وکالت دادگستری کسب‌وکار تلقی نمی‌شود و نمی‌توانیم تابع مقتضیات بخش‌های اقتصادی باشیم.» از این رو ایشان معتقد هستند که با وجود آنکه حاکمیت در سایر مشاغل با ایجاد رقابت بین ارائه‌دهندگان خدمت سعی می‌کند تا منافع عموم جامعه را حداکثر کند؛ اما حاکم کردن قوانین رقابت در این حرفه نتیجه‌ای عکس خواهد داشت و به بروز فساد و در نتیجه تضییع حقوق مردم منجر خواهد شد.

علاوه بر این‌ها، براساس نظرات برخی دیگر از متولیان نهاد وکالت، تعداد نمایندگان قوه قضاییه که به نوعی نمایندگان حاکمیت در کمیسیون‌های استانی تعیین ظرفیت، محسوب می‌شوند، بیش از نمایندگان کانون‌های وکلای دادگستری است. بنابراین اگر کشور دچار کمبود وکیل باشد، این نمایندگان ظرفیت‌های تعیین‌شده در کمیسیون‌های استانی را متناسب با نیاز کشور افزایش خواهند داد. مصاحبه‌شونده 21A می‌گوید: «هیچ انحصاری در کانون وکلا وجود ندارد، چراکه ظرفیت را کمیسیونی تعیین می‌کند که اکثریت آن با قوه قضاییه است نه کانون وکلا. ما مجری تصمیمات کمیسیون هستیم.» اما مطابق با مواضع این گروه از مخالفین،

وکلا دادگستری علی‌رغم رشد ۵ هزارنفره داوطلبان آزمون، ظرفیت پذیرش کارآموزان وکالت را از تعداد ۲۲۱۳ نفر به تعداد ۱۷۰۰ کاهش دادند. همین موضوع به انگیزه‌های تبدیل شد تا تعدادی از فارغ‌التحصیلان حقوق گرد هم آمده و با تشکیل پویشی برای حذف ظرفیت از وکالت تلاش کنند. اعضای این پویش در خلال سال‌های پس از ۱۳۹۵، با برگزاری تجمع، نشست کارشناسی، مناظره، جلسه با نمایندگان مجلس شورای اسلامی و صاحب‌نظران و سیاست‌گذاران سعی کردند تا توجه عموم مردم و جامعه نخبگانی کشور را به دغدغه خود که همان کمبود وکیل در کشور و بی‌عدالتی در پذیرش داوطلبان آزمون بود، جلب کنند. این پویش و متولیان آن ۱ بار نیز در سال ۱۳۹۶، با مشارکت در تدوین طرحی تحت عنوان «طرح جامع آموزش و پذیرش وکالت» سعی کردند تا اصلاح قوانین حوزه وکالت را از طریق مجلس شورای اسلامی پیگیری کنند. در سال‌های بعد نیز این پویش با هدف حذف ظرفیت از آزمون وکالت، تلاش‌های دیگری از جمله شکایت به دیوان عدالت اداری، طرح موضوع در شورای رقابت و هیئت مقررات‌زدایی، برنامه‌ریزی و پیگیری کرد.

۳-۴-۳. شروع به کار مجلس یازدهم

با شروع به کار مجلس یازدهم و تغییر ترکیب نمایندگان مجلس شورای اسلامی، به دلیل کم بودن تعداد طرح‌های در صف بررسی، این فرصت فراهم بود تا ائتلاف موافقان توسعه یابد؛ بنابراین برخی از اعضای قدیمی تر ائتلاف موافقان با غنیمت شمردن این فرصت از طریق رایزنی با نمایندگان جدیدالورود و توسعه گفت‌وگو خود توانستند برخی از آن‌ها را نیز با خود همراه کنند. از سوی دیگر برخی از اعضای ائتلاف موافقان که تا پیش از این در گروه‌های دیگر

آزمون اقدام به جذب کارآموز وکالت کند، به‌گونه‌ای که تحت تأثیر حضور این نهاد جدید صادرکننده پروانه وکالت، تعداد وکلای فعال از ۴۲۰۰ نفر در سال ۱۳۷۹ به تعداد ۶۱۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۶ افزایش یافت.

با وجود این در خلال‌های سال‌های ابتدایی دهه ۹۰ شمسی، این مرکز به حالت نیمه‌تعطیل درآمد و حتی برخی از مدیران این نهاد در پی ادغام ۲ مرجع صدور پروانه وکالت بودند. کم‌اینکه مصاحبه‌شونده 26A با تأکید بر این موضوع عنوان می‌کند: «نظر قوه قضاییه باتوجه‌به اینکه تعداد وکیل در کشور کافی است این بود که این ۲ مجموعه با هم ادغام شوند و یک مجموعه واحد به وجود بیاید.» اما در سال ۱۳۹۷ و با تغییر رئیس قوه قضائیه و همچنین رئیس مرکز مذکور، رویکرد آن به‌طور کلی تغییر کرد و مرکز وکلای قوه قضائیه مجدداً به‌عنوان مرجع صدور پروانه وکالت فعالیت خود را شروع کرد. به‌گونه‌ای که این نهاد در خلال سال‌های ۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ با برگزاری مجدد آزمون، در مجموع در حدود ۱۵۰۰۰ پروانه کارآموزی صادر کرد. مهم‌ترین تغییر رخ داده این بود که بنا بر گفته مصاحبه‌شونده 5A، «این ظرفیت مشخص نیست و در مرحله اول کسانی که حدنصاب علمی را به دست می‌آورند به مرحله مصاحبه می‌روند. در نتیجه تعداد پروانه وکالتی که داده می‌شود مشخص نیست»؛ بنابراین باتوجه‌به جمیع موارد ذکر شده می‌توان اقدام اولیه و تکمیلی مرکز مذکور را در توسعه ائتلاف موافقان دسته‌بندی کرد.

۳-۴-۲. تشکیل پویش حذف ظرفیت از وکالت

پویش حذف ظرفیت از وکالت حدوداً در سال ۱۳۹۵ و پس از کاهش محسوس ظرفیت سالانه جذب وکیل ایجاد شد. در این سال، کانون‌های

۳-۴-۵. تحلیل میانجی‌ها و بن‌بست‌های سیاستی

۳-۴-۵-۱. بن‌بست اول

تغییر در سیاست اعطای پروانه وکالت را باید از اولین تلاش‌ها برای ایجاد تغییر دانست. این تلاش‌ها از سال ۱۳۹۶ و با طرح «جامع آموزش و پذیرش حرفه وکالت» شروع شد. این طرح که توسط ابوالفضل ابوترابی، نماینده وقت مجلس شورای اسلامی و عضو کمیسیون قضایی و حقوقی، اعلام وصول شده بود، با رویکرد کلی ارتقای کیفیت خدمات حقوقی، سعی داشت تا علاوه بر ایجاد تغییرات کلان در حرفه وکالت، معیار پذیرش کارآموزان وکالت را نیز تغییر دهد.

در ۲۱ اسفند ۱۳۹۶ طرحی تحت عنوان «طرح جامع پذیرش و آموزش وکالت» توسط همین گروه و باهدف اصلاح معیار قبولی در آزمون وکالت با امضا بیش از ۸۰ نماینده مجلس در مجلس شورای اسلامی دهم اعلام وصول شد. اما هم‌زمان با اعلام وصول و بررسی طرح در کارگروه تخصصی آن، بخشی از اعضای گروهی که در بخش‌های قبل، از آن‌ها به جریان ائتلاف مخالفان تعبیر شد با موضع‌گیری در برابر طرح مذکور، آن را واجد نکات مثبت ندانسته و اقداماتی را در جهت تعویق و از دستور کار خارج کردن طرح مذکور انجام دادند. درنهایت با وجود تصویب کلیات «طرح جامع پذیرش و آموزش وکالت» در کمیسیون قضایی و حقوقی وقت، پس از گذشت دو سال از زمان ارجاع آن به کارگروه تخصصی و تا پایان مدت فعالیت مجلس دهم، گزارشی از سوی کمیسیون برای بررسی به صحن علنی مجلس شورای اسلامی ارائه نشد.

حضور داشتند، با انتخاب به‌عنوان نماینده مجلس شورای اسلامی فرصت ایفای نقش مؤثرتری را به دست آورده بودند. مجلس‌های گذشته نیز تلاش‌هایی را در راستای ساماندهی حوزه مجوزهای کسب‌وکار انجام داده بودند، اما این اقدامات هنوز نتوانسته بودند به‌طور کامل مسائل مربوط به این حوزه را چاره کنند. بنابراین مجلس یازدهم به‌طور بالقوه از انگیزه لازم برای اصلاح قوانین این حوزه برخوردار بود و توسعه اصلاحات به حوزه وکالت و سردفتری و کارشناسی رسمی محصول گسترش ائتلاف موافقان بود.

۳-۴-۴. ابلاغ آیین‌نامه لایحه قانونی استقلال کانون‌های وکلای دادگستری

در تابستان سال ۱۴۰۰ و زمانی که طرح «تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار» در کمیسیون ویژه رونق و جهش تولید در حال بررسی بود، «آیین‌نامه لایحه قانونی استقلال کانون‌های وکلای دادگستری» از سوی قوه قضاییه، ابلاغ شد. ابلاغ این آیین‌نامه در شرایطی رخ داد که ائتلاف موافقان به برخی از مدیران قوه قضاییه نیز توسعه پیدا کرده بود. انتشار این آیین‌نامه که براساس قانون معتبر در آن زمان، ظرفیت‌گذاری در فرایند اعطای پروانه وکالت را به رسمیت شناخته بود، سبب شد تا ائتلاف مخالفان با این موضع رسمی تقویت شده و برخی از مدیران قوه قضاییه نیز به این ائتلاف بپیوندند. اما به هر روی با توجه به قوی‌تر بودن ائتلاف موافقین در مجلس شورای اسلامی، طرح مذکور در کمیسیون ویژه «رونق و جهش تولید و نظارت بر اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی» به تصویب رسید.

۳-۴-۵-۲. بن بست دوم

بر اینکه «هیئت عالی نظارت بر سیاست‌های کلی نظام»، با ارسال نامه‌ای به شورای نگهبان، ایراداتی در خصوص ماده یک قانون مذکور مطرح نموده و اعلام کرد که این مقرر با سیاست‌های کلی نظام در حوزه قانون‌گذاری مغایرت دارد. در نهایت پس از اصرار «هیئت عالی نظارت بر سیاست‌های کلی نظام»، مجدداً ائتلاف موافقان با تعدیل تغییر و اصلاح متن ماده موردنظر در مجلس شورای اسلامی، این تغییر برای آخرین بار از بن بست سیاستی خارج شده و در اردیبهشت ۱۴۰۱ به تأیید رسید و ابلاغ شد. شمای کلی بن بست‌های سیاستی و تغییرات در تصویر شماره ۲ ارائه شده است

۳-۴-۶. بررسی عوامل و روند شکل‌گیری ائتلاف‌ها

پس از بررسی باورها و انگیزه‌های هریک از اجزای ائتلاف‌های موافقان و مخالفان حذف قاعده ظرفیت‌گذاری از فرایند ورود به حرفه وکالت و همچنین بن بست‌های موجود در مراحل تغییر سیاست، لازم است تا روند تاریخی شکل‌گیری هریک از ائتلاف‌ها، عوامل بیرونی مؤثر بر آن‌ها و مواضع هر یک در قبال رخدادهای بیرونی نیز به‌طور خلاصه بررسی شود. سیر شکل‌گیری ائتلاف موافقان و مخالفان و واکنش آن‌ها به رخدادهای بیرونی به‌اختصار در جدول شماره ۶ ارائه شده است.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

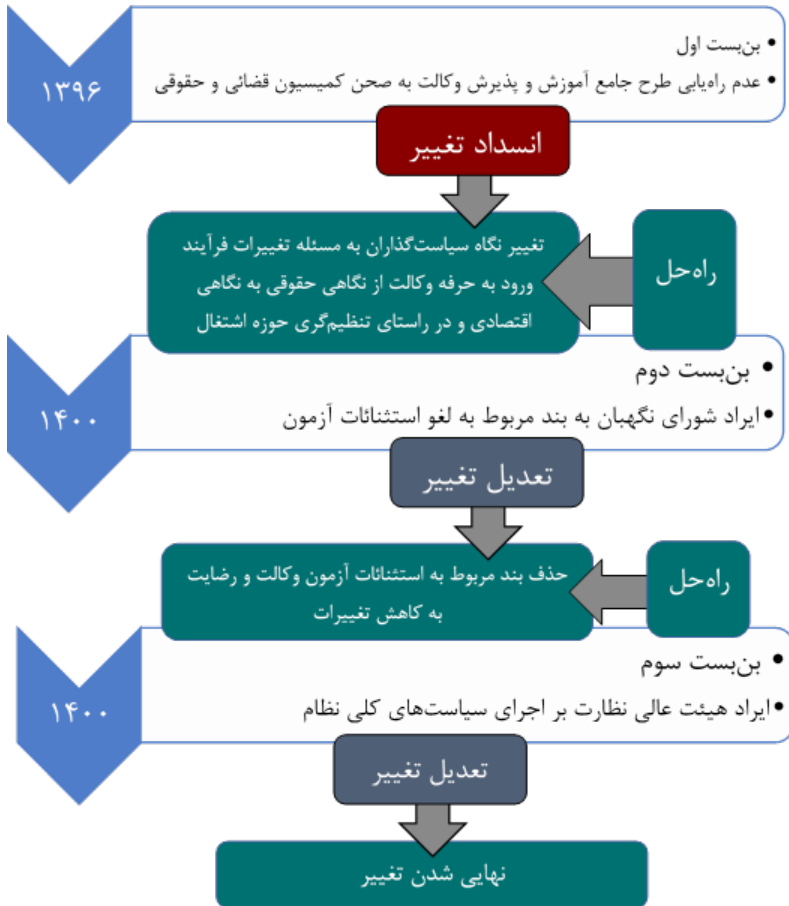
براساس بخش یافته‌های پژوهش، در فرایند تصویب «قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار»، ۲ ائتلاف «موافقان با حذف قاعده ظرفیت‌گذاری از مراحل صدور پروانه وکالت» و «مخالفان با حذف قاعده ظرفیت‌گذاری از مراحل صدور پروانه وکالت» حضور داشتند. گروه ائتلاف موافقان با تمرکز بر

بن بست بعدی در زمان بررسی طرح تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار در شورای نگهبان رخ داد. در زمان بررسی این طرح در صحن علنی مجلس، با پیشنهاد نمایندگان مجلس شورای اسلامی، بندی به انتهای ماده مربوط به تغییر نظام ورود به حرفه وکالت، مبنی بر لغو استثنائات ورود به این حرفه بدون شرکت در آزمون اضافه شد. هدف مجلس یازدهم از تصویب این بخش این بود که با تغییر قوانین موجود از سوءاستفاده از جایگاه نمایندگی مجلس و قضاوت برای دستیابی به پروانه وکالت جلوگیری کند. این مصوبه موجب اعتراض بخشی از اعضای ائتلاف مخالفان اعم از قضات دادگستری و مدیران دستگاه قضا شد و بنا بر دیدگاه ایشان، مصوبه مورد اشاره به‌نوعی توهین به شأن قضات دادگستری بود.

در ادامه نیز این مصوبه از سوی شورای نگهبان ابتدا به دلیل عدم لحاظ سایر گروه‌هایی که می‌توانستند همچنان بدون شرکت در آزمون پروانه وکالت دریافت کنند، مورد ایراد قرار گرفت. پس از این نیز و با اصلاحاتی که در مجلس شورای اسلامی صورت گرفت، لغو جایگزینی سوابق کاری به جای آزمون وکالت به‌تمامی مشمولین آن تسری داده شد. اما این مصوبه قانونی این بار واجد ایراد تشخیص داده شد. در نهایت به‌منظور به نتیجه رسیدن تغییر، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، تغییر را تعدیل کردند و با حذف بند مربوطه این بن بست را حل و فصل کردند.

۳-۴-۵-۲. بن بست سوم

هم‌زمان با تعدیل تغییر به‌منظور رفع بن بست دوم، بن بست دیگری در فرایند تصویب قانون «تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار» به وجود آمد مبنی

تصویر ۲. بن‌بست‌ها، میانجی‌ها و نحوه خروج از بن‌بست

که در جهت‌گیری ائتلاف موافقان به وقوع پیوست، موجب تصویب قانون مذکور شد.

به نظر می‌رسد پس از انسداد تغییر در زمان بررسی «طرح جامع آموزش و پذیرش حرفه و کالت»، نوعی یادگیری سیاست‌محور رخ داده که به‌واسطه آن باورهای اصلی سیاست‌دچار تغییر شد و همین امر نیز ائتلاف مذکور را تقویت کرد.

رویکردهای اقتصادی و با اعتقاد بر لزوم حذف انحصار به‌منظور کاهش هزینه خرید خدمت، افزایش اشتغال و توسعه حوزه خدمات حقوقی، به حمایت از تصویب قانون مذکور پرداختند. با وجود اینکه قانون «تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار» و طرح «جامع آموزش و پذیرش حرفه و کالت» هر دو با ارائه راهکاری مشابه درصدد ایجاد تغییر در سازوکار صدور پروانه و کالت بودند، اما تفاوت کلی

جدول ۶. سیر شکل‌گیری ائتلاف موافقان و مخالفان

عنوان	حدود زمانی	موضوع ائتلاف موافق	موضوع ائتلاف مخالف
تصویب کلیات طرح در کمیسیون جهش تولید	شهریور ۱۳۹۹	در حال شکل‌گیری	کمیسیون جهش تولید صلاحیت رسیدگی به مسائل مربوط به وکالت را ندارد.
تدوین جزئیات طرح در کارگروه کمیسیون	مهر الی دی‌ماه ۱۳۹۹	شروع شکل‌گیری ائتلاف موافق در خلل بررسی و جلسات کارگروه	ارائه انتقادات کلی نسبت به محتوای طرح و صدور بیانیه‌ای ۱۰ صفحه‌ای در نقد آن، عدم ارائه پیشنهادها برای اصلاحی در راستای تکمیل پیشنهاد کمیسیون
ابلاغ سند تحول قضایی	دی ۱۳۹۹	تقویت ائتلاف موافقان	تضعیف ائتلاف مخالفان
بررسی جزئیات طرح در کمیسیون جهش تولید	فروردین الی تیر ۱۴۰۰	تعیین هدف و وضعیت طرح و ارائه آمارهایی در جهت تشریح وضع موجود حرفه وکالت	انتقاد از طرح مذکور با تأکید بر غیر کارشناسانه بودن رویکرد آن
ابلاغ آیین‌نامه اصلاحی لایحه استقلال قوه قضاییه توسط رئیس وقت قوه قضاییه	تیر ۱۴۰۰	تضعیف ائتلاف موافق	تقویت ائتلاف مخالف به دلیل به رسمیت شناخته شدن تعیین ظرفیت از سوی رئیس وقت قوه قضاییه
تصویب طرح در کمیسیون جهش تولید	تیر الی مرداد ۱۴۰۰	کاهش تمرکز ائتلاف موافق به دلیل مشغولیت در مسائل مربوط به انتخابات ریاست‌جمهوری	تأکید بر بحران آفرین بودن طرح و توسعه ائتلاف مخالف از طریق جذب برخی از مدیران غیرفعال در حاکمیت
تصویب ۲ فوریت بررسی طرح تسهیل در صحن علنی مجلس	شهریور ۱۴۰۰	ارائه تصویری کلی از محتوای طرح و آمارهای توصیف‌کننده وضع موجود این حرفه، توسعه ائتلاف به بدنه نخبگان و سیاست‌گذاران	غافلگیر شدن ائتلاف مخالف به دلیل طرح و رأی‌گیری خارج‌ازنوبت در صحن علنی مجلس شورای اسلامی
بررسی و تصویب طرح در صحن علنی مجلس شورای اسلامی	مهر ۱۴۰۰	رایزنی به‌منظور جلب نظرات موافق و پاسخ‌گویی به شبهات مطرحه از جانب ائتلاف مخالف	تلاش برای جذب افراد از درون ائتلاف موافق یا فعال کردن هسته‌های خاموش از جمله سازمان سنجش، علما و مراجع تقلید و اعضای شورای نگهبان
بررسی طرح در شورای نگهبان	آبان الی فروردین ۱۴۰۱	تعیین دستوردهای طرح مصوب مجلس تلاش برای پاسخ به شبهات ائتلاف مخالف	توسعه ائتلاف مخالفین
تأیید نهایی در شورای نگهبان و ابلاغ قانون	فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۱	تمرکز بر حسن اجرای مقرر قانونی	استفاده از خالاهای قانونی برای کاهش اثرات قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار

نوبین، ساختارهای فعلی حوزه وکالت را توسعه داده تا ظرفیت شغلی و همچنین افزایش مهارت‌های کارآزموان وکالت بهتر محقق شود. فراهم کردن امکان ایفای نقش فعالانه از سوی شرکت‌های دانش‌بنیان و کمک نوآور (استارت‌آپ) در حوزه ارائه و اجرای الگوهای نظارت‌های پسینی از سوی سیاست‌گذاران حوزه مجوزهای کسب‌وکار می‌تواند زمینه ارتقای رضایت عمومی متقاضیان دریافت خدمت را فراهم کند. از سوی دیگر به نظر می‌رسد که برای تحقق کامل اهداف قانون‌گذار از تصویب قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار، لازم باشد تا ناظران و سیاست‌گذاران اقدام به اتخاذ راهکارهای تکمیلی کنند و از بروز خطای «تصرف نظارتی» و «اصیل - وکیل» در فرایند اجرای خط‌مشی‌های مذکور جلوگیری کنند.

در خصوص محدودیت‌هایی که این پژوهش با آن‌ها مواجه بوده است، می‌توان مواردی همچون دشواری دسترسی به مصاحبه‌شوندگان، ایجاد جو اعتماد و فضای اطمینان نسبت به فرایند پژوهش در افراد مورد مشاهده، جلوگیری از جهت‌گیری‌های فردی در فرایند مصاحبه و دشواری‌های مربوط به یافتن اسناد و مدارک را می‌توان ذکر کرد. به‌عنوان پیشنهاد جهت انجام پژوهش‌های آتی، می‌توان فرایند تصویب مواد مربوط به مجوزهای کسب‌وکار و سردفتری را نیز از منظر نظریه ائتلاف مدافع یا جریان‌ات چندگانه مورد ارزیابی قرار داد. می‌توان نظام باورهای هریک از اجزای ائتلاف‌ها را به‌صورت مطالعه موردی بررسی کرد یا با استفاده از روش پدیدارشناسی، آثار اجرایی شدن خط‌مشی جدید نزد هریک از گروه‌های عضو ائتلاف را مطالعه کرد. همچنین به نظر می‌رسد که حوزه ارزشیابی خط‌مشی‌های اجراشده در زمینه بهبود محیط

این تغییر باورهای اصلی سیاست را می‌توان در تغییر رویکرد از ایجاد تغییرات حقوقی به تغییرات اقتصادی و جلب نظرات عمومی نسبت به مضرات اقتصادی کمبود وکیل در کشور خلاصه کرد. به این معنی که اگرچه زمانی طرح «جامع آموزش و پذیرش» از سوی ائتلاف موافقان با رویکرد ایجاد تغییر در نظام حقوقی و اصلاح جزئیات حاکم بر این حرفه مطرح شده بود، اما این ائتلاف به‌مرور با تعدیل این تغییرات و با تمرکز بر مسئله تنظیمگری مجوز ورود به حرفه‌های گوناگون از جمله وکالت، توانست علاوه بر تقویت خود، توجه احاد جامعه را نیز برانگیزاند.

بررسی فرایند تغییرات ائتلاف‌های موافقان و مخالفان حذف قاعده ظرفیت‌گذاری از مراحل صدور پروانه وکالت نشان می‌دهد ائتلاف مخالفان به‌مرور به دلیل تأکید بر حفظ وضع موجود، ارائه پاسخ‌هایی از جنس تشدید کنترل و نظارت به مطالبه عمومی شکل‌گرفته، عدم توجه به لزوم به‌روزرسانی سازوکارهای موجود در حرفه وکالت و بی‌تفاوتی نسبت به مطالبه عمومی تحول‌خواهی، نسبت به ائتلاف موافقان ضعیف‌تر شد. چراکه به نظر می‌رسد، این نوع مواجهه اعضای ائتلاف مخالفان به تقویت شائبه تعارض منافع و در نتیجه بدبینی افکار عمومی جامعه نسبت به برخی از اجزای این ائتلاف منجر شد. همچنین تغییر رویکرد سیاست‌گذاران به مسئله ورود به مشاغل حرفه‌ای از یک فرایند حقوقی به فرایندی اقتصادی، مهم‌ترین تغییر را در این حوزه رقم زد. در نهایت با تقویت ائتلاف موافقان و همچنین تعدیل تغییر در ۲ مرحله، قانون «تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار» به تصویب رسید.

باتوجه به جمع‌بندی ارائه‌شده، پیشنهاد می‌شود تا ذی‌نفعان حوزه وکالت با اتخاذ راهکارهای فناورانه و

کسب‌وکار، از جمله قوانین اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و بهبود مستمر محیط کسب‌وکار نیز می‌تواند موضوعی مناسب جهت انجام پژوهش باشد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

تمامی اصول اخلاق در پژوهش، در این مقاله رعایت شده‌اند.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته و مستخرج از پایان‌نامه نیز نیست.

مشارکت نویسندگان

نویسندگان به یک اندازه در نگارش مقاله مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

تشکر و قدردانی

از حمایت‌های پژوهشکده مطالعات فناوری در تهیه این مقاله تقدیر و تشکر می‌شود.

منابع فارسی

سلطان‌زاده، ج.، الیاسی، م.، و نریمانی، م. (۱۴۰۰). تحلیل بن‌بست‌های تنظیم‌گری کسب‌وکارهای پلتفرمی حمل و نقل در ایران با چارچوب ائتلاف مدافع. نشریه علمی مدیریت نوآوری، ۱۰(۳)، ۱۸۰-۱۵۳.

منصوری بروجنی، م.، و سلطانی، س. ن. (۱۳۹۷). بیمه هزینه‌های قضایی: الگویی برای توانمندسازی شهروندان. فصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی، ۲۵(۱۳)، ۱۵۰-۱۳۱

احمدیان، م.، و سیاح، س. ا. (۱۴۰۰). اظهارنظر کارشناسی درباره: «طرح تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار». تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس.

مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۴۰۰). نکاتی درباره تسهیل صدور مجوزهای کسب‌وکار در بازار خدمات حقوقی. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس.

حسین‌پور، د.، عبدالحسین زاده، م.، اصلی پور، ح.، و قربانی زاده، و. (۱۴۰۱). تصویرپردازی از ابعاد و مختصات ابزارهای خط‌مشی عمومی و ارائه توصیه‌های سیاستی برای ارتقای نظام خط‌مشی‌گذاری ملی. فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۱۲(۴۲)، ۲۸-۲.

الیاسی، م.، طباطباییان، ح.، و فرتاش، ک. (۱۳۹۶). تحلیل فرایند سیاستی تصویب قانون حمایت از شرکت‌های دانش بنیان براساس چارچوب ائتلاف مدافع. فصلنامه سیاست علم و فناوری، ۱۰(۲)، ۴۸-۳۱.

ابراهیمی، س. ع.، فرهادی، م.، و هاشمی، س. م. (۱۳۹۹). تحلیل خط‌مشی‌گذاری در نظام سلامت بر اساس الگوی چارچوب ائتلاف مدافع (مطالعه موردی طرح تحول نظام سلامت). فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۳(۲)، ۱۱۲-۹۵.

کریم‌میان، ز.، محمدی، م.، قاضی نوری، س. س.، و ذوالفقارزاده، م. (۱۴۰۰). تحلیل شبکه سیاستی نقش‌آفرینان در پیاده سازی سیاست‌ها مطالعه موردی حمایت‌های گمرکی، مالیاتی و تأمین مالی در قانون حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۱۱(۳۹)، ۴۵-۲۴.

قاسمی، م. (۱۳۹۸). گزارش کارشناسی پرونده‌های دیوان عدالت اداری در خصوص: تقاضای ابطال ماده (۲۸) آیین‌نامه لایحه قانونی استقلال کانون وکلا دادگستری.

ذوالفقاری، ا. ا. (۱۳۹۹). بررسی ظرفیت‌گذاری و حدود صنفی در برخی از قوانین و مقررات کشور. تهران: اندیشکده حکمرانی شریف

ظریفی، ف.، اشرف خزایی، ع.، یوسفی، ب.، و حسینی، ز. (۱۴۰۱). تحلیل قانون‌گذاری ورزش از منظر مجلس شورای اسلامی (مورد مطالعه: دوره ششم الی دهم). فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۱۲(۴۲)، ۷۷-۵۸.

خاندوزی، س. ا. (۱۳۹۹). مجلس چگونه به انحصار وکالت پایان داد؟ برگرفته از خبرگزاری فارس.

حاجی دلپگانی، ح. (۱۴۰۰). شکستن انحصار لازمه ایجاد اشتغال و رقابتی شدن کسب و کارها است.

یزدی‌خواه، س. ع. (۱۴۰۰). درآمد میلیاردری و کلا؛ علت تمایل قضات برای کسب پروانه وکالت

ترابی، ا. (۱۴۰۰). وکلا ۱۲ هزار میلیارد تومان فرار مالیاتی دارند.

حسینی، س. ش. (۱۴۰۰). تعیین ظرفیت وکالت سردفتری و کارشناسی رسمی حذف شد.

فیروزی، ع. (۱۴۰۰). رفع انحصار از سردفتری و وکالت در راه است.

سیاح، س. ا. (۱۴۰۱). انحصار در صدور مجوزها باید شکسته شود/ ایجاد سامانه ملی مجوزها، کاغذبازی‌ها را حذف کرد

سیفی، ح. ر. (۱۴۰۰). درخواست کارفرمایان از مجلس/ استفاده از نماینده قانونی به جای وکیل.

خبرگزاری میزان. (۱۴۰۰). وعده شکستن انحصارها علیه شکاف طبقاتی.

قربان‌زاده، ح. (۱۳۹۸). تیزی انحصار بر گردن اشتغال جوانان.

اباتری، س. ک. دلخوش. (۱۴۰۰). چرا قوه قضاییه واکنشی به طرح تسهیل صدور مجوز کسب‌وکار نداشته است؟

اصفهانی، ع. (۱۴۰۰). اهتمام وکلا به حقوق عامه مانع از کسب و کار خواندن حرفه آنان می‌شود.

- امینی، ع. (۱۴۰۱). انتقاد رئیس پیشین کانون وکلا از قانون تسهیل صدور مجوز کسب و کار.
- آذری، ع. (۱۴۰۰). طرح تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار بازار خدمات حقوقی و قضایی را هدف قرار داده است.
- جعفری، ا. (۱۴۰۰). وکالت یک امر مقدس است و نمی‌توان آن را در رده‌ی سایر مشاغل و کسب و کارها قرارداد.
- جمادی، ع. (۱۴۰۰). در قوای سه‌گانه باید از این سرمایه عظیم کانون وکلا مخصوصاً در بحث قانون‌گذاری استفاده بهینه صورت گیرد.
- خبرگزاری فارس (۱۴۰۰). مردم دفاع از جان و مال و اعتبار خود را به وکیل می‌سپارند.
- وکلا پرس. (۱۴۰۰). نامه ۲۶۷ استاد رشته حقوق به نمایندگان مجلس در خصوص آثار طرح تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار.
- سیفی، ح. ر. (۱۴۰۰). درخواست کارفرمایان از مجلس/ استفاده از نماینده قانونی به جای وکیل.
- رحام، آ. (۱۴۰۰). رحام: طرح تسهیل صدور مجوزها آغازگر رفع انحصار از خدمات حقوقی است/ اقدام مهم مجلس در جهت بهبود فضای کسب و کار.
- رحیمی، ا. ح. (۱۴۰۰). وزیر دادگستری: دلیلی نداشت مواد مربوط به آزمون وکالت، سردفتری و کارشناسی رسمی در طرح اقتصادی تسهیل مجوز کسب و کار گنجانده شود.
- شعبانی، ع. (۱۴۰۱). رئیس کل دادگستری قزوین در خصوص وضعیت حجاب وکلای زن و اقدامات علیه امنیت ملی برخی وکلای دادگستری هشدار داد.
- شهبازی‌نیا، م. (۱۳۹۸). برای استقلال نهاد وکالت در کشور مقاومت می‌کنیم.
- صادقی، ه. (۱۴۰۰). نهاد وکالت برای پذیرش نظارت شاخ و شانه می‌کشد.
- طاهری‌نسب، ی. (۱۴۰۰). هشدار به معاون اول قوه قضاییه درباره فساد، بی‌کاری، بی‌سواد و افزایش دعاوی ناشی از تصویب طرح تسهیل مجوزهای کسب و کار.
- خبرگزاری فارس. (۱۳۹۹). وکلا یکی از عوامل اطلاع دادرسی در دستگاه قضا/ سود وکیل در طولانی شدن روند رسیدگی است.
- غزنوی، ح. (۱۴۰۱). استفاده بخش خصوصی از نماینده حقوقی در دعاوی به نفع تولید و اشتغال است
- غضنفرآبادی، م. (۱۴۰۰). برخی وکلا در سال یک پرونده هم وکالت نمی‌کنند.
- کشاورز، ب. (۱۳۹۵). لزوم روشن‌گری درباره تعداد پذیرش کارآموز در آزمون وکالت ۹۵. نشریه الکترونیکی حقوق.
- کوشا، ج. (۱۴۰۰). وکالت، تجارت و رقابت نیست.
- کیانی، ا. (۱۴۰۰). نایب‌رئیس اسکوذا: برای صدور پروانه وکالت تابع قانون هستیم / هیچ انحصاری در کانون وکلا نیست!
- مالکی، ج. (۱۴۰۰). رئیس کانون وکلای مرکز: انتساب و القای انحصارگری به کانون‌های وکلا غیرواقعی است / وکیل بیکار به سوگند پایبند نمی‌ماند!
- مصدق، م. (۱۴۰۰). معاون اول قوه قضاییه: وکیلی که نظام را قبول ندارد صلاحیت وکالت ندارد.
- موحد، س. م. (۱۴۰۰). به نهادنیه ساختن فرهنگ استفاده از وکیل توجه شود.
- خبرگزاری فارس. (۱۳۹۹). وکلا ملزم به ثبت اطلاعات پروانه وکالت در سامانه مجوزها شدند.

References

- Abateri, S. K. (2021). [Why hasn't the judiciary reacted to the business licensing facilitation plan? (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Ahmadian, M., & Sayah, S. A. (2021). [Expert opinion on: "Plan to Facilitate the Issuance of Business Licenses" (Persian)]. Tehran: Islamic Parliament Research Center Of The Islamic Republic of Iran. [\[Link\]](#)
- Amini, E. (2022). [Criticism of the former president of the Bar Association on the law to facilitate the issuance of business licenses (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Azari, A. (2021). [The plan to facilitate the issuance of business licenses is aimed at the legal and judicial services market (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Baumgartner, F. R., & Jones, B. D. (2010). *Agendas and instability in American politics*. Chicago: University of Chicago Press. [\[Link\]](#)
- Ebrahimi, S. A., Farhadi, M., & Hashemi, S. M. M. (2020). [Analysis of policy making in the health system based on the model of the defender coalition framework (a case study of the health system transformation plan) (Persian)]. *Strategic Studies Quarterly*, 23(2), 95-112. [\[Link\]](#)
- Elyasi, M., Tabatabaiean, H., & Fartash, K. (2017). [Analyzing policy process of the law for supporting knowledge-based firms using the advocacy coalition framework (Persian)]. *Journal of Science and Technology Policy*, 10(2), 31-48. [\[Link\]](#)
- Esfehani, A. (2021). [Lawyers' attention to public law prevents them from calling their profession business (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Fars News Agency. (2020). [Lawyers are one of the factors that delay proceedings in the judicial system/lawyer's profit in prolonging the proceedings (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Fars News Agency. (2020). [Lawyers were required to register their attorney license information in the licensing system (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Fars News Agency. (2021). [People entrust the defense of their life, property and credit to a lawyer (Persian)].
- Firouzi, A. (2021). [The elimination of the monopoly of attorneys and notaries is on the way (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Ghasemi, M. (2019). [Expert report of the cases of the Court of Administrative Justice regarding: The request to revoke Article (28) The legal bill of independence of the Association of Justice Lawyers (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Ghazanfari, M. (2021). [Some lawyers do not represent even one case in a year (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Ghaznavi, H. (2022). [The private sector's use of a legal representative in lawsuits is beneficial to production and employment (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Ghorbanzade, H. (2019). [Monopoly on youth employment (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Haji Deligani, H. (2022). [Breaking the monopoly is necessary to create employment and make businesses more competitive (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Hosseini, S. S. (2021). [Determining the capacity of attorney, notary and official expert was removed (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Hosseinpour, D., Abdolhosseinzadeh, M., Aslipour, H., & Ghrbanizadeh, V. (2022). [Visualize the dimensions and characteristics of policy instrument and provide policy recommendations to improve the national policy system (Persian)]. *Strategic Studies of Public Policy*, 12(42), 2-28. [\[DOI:10.22034/SSPP.2022.251746\]](#)
- Islamic Parliament Research Center of The Islamic Republic of Iran. (2021). [Tips on facilitating the issuance of business licenses in the legal services market (Persian)]. Tehran: Islamic Parliament Research Center of The Islamic Republic of Iran. [\[Link\]](#)
- Jafari, A. (2021). [Advocacy is a sacred matter and it cannot be placed in the category of other jobs and businesses (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Jomadi, A. (2021). [In the three forces, this huge capital of the lawyers' association should be optimally used, especially in the legislative debate (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)
- Rahimi, A. H. (2021). [Minister of Justice: There was no reason to include the materials related to the bar exam, notary and official expertise in the economic plan to facilitate the business license (Persian)]. Retrieved from: [\[Link\]](#)

- Rigertas LA. (2014). The legal profession's monopoly: Failing to protect consumers. *Fordham Law Review*, 82(6), 2683-2703. [Link]
- Roham, A. (2021). [The plan to facilitate the issuance of licenses is the beginning of removing the monopoly of legal services / an important action of the parliament to improve the business environment (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Verboven, F., & Yontcheva, B. (2022). Private monopoly and restricted entry evidence from the notary profession, *CEPR Discussion Paper, No. DP17367*. [Link]
- Keshavarz, B. (2016). [The need for clarification about the number of trainee admissions in the bar exam (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Karimian, Z., Mohammadi, M., Ghazinoory, S. S., & Zolfaghazadeh, M. M. (2021). [Policy network analysis in policy implementation a case study of customs, tax and financing incentives in the law on supporting knowledge-based companies (Persian)]. *Strategic Studies of Public Policy*, 11(39), 24-45. [Link]
- Khandozi, S. E. (2021). [How did the parliament end the monopoly of representation? (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Kiani, E. (2021). [We are subject to the law to issue a lawyer's license / there is no monopoly in the lawyers' association! (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Kosha, J. (2021). [Agency is not business or competition (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Kuhn, T. S. (1997). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press. [Link]
- Lave, C. A., & March, J. G. (1993). *An introduction to models in the social sciences*. Lanham: University Press of America. [Link]
- Lešter, J. P., & Goggin, M. (1998). Back to the future: The rediscovery of implementation studies. *Policy Currents*, 8(3), 1-10. [Link]
- Maleki, J. (2021). [The head of the Central Bar Association: It is unrealistic to assign and induce monopoly to the bar associations / an unemployed lawyer does not stick to her oath! (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Mansouri Boroujeni, M., & Soltani, N. (2018). [Legal expenses insurance as a tool for citizen empowerment (Persian)]. *Encyclopedia of Economic Law Journal*, 25(13), 131-150. [DOI:10.22067/le.v25i14.63404]
- Moe, T. (1984). The new economics of organization. *American Journal of Political Science*, 28(4), 739-777. [DOI:10.2307/2110997]
- Miller, G. J. (1992). *Managerial dilemmas: The political economy of hierarchy*. Cambridge University Press. [Link]
- Mizan Agency. (2021). [The promise of breaking monopolies against the class divide (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Mosadegh, M. (2021). [The first deputy of the Judiciary: A lawyer who does not accept the system is not competent (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Movahed, S. M. (2021). [Movahed: Pay attention to institutionalizing the culture of using a lawyer (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Pefley, M. A., & Hurwitz, J. (1985). A hierarchical model of attitude constraint. *American Journal of Political Science*, 29(4), 871-890. [DOI:10.2307/2111185]
- Putnam, R. (1976). *The comparative study of political elites*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. [Link]
- Sabatier, P. A., & Jenkins-Smith, H. C. (1993). *Policy change and learning: An advocacy coalition approach*. Boulder: Westview Press. [Link]
- Sabatier, P. A., & Weible, C. M. (2019). The advocacy coalition framework: Innovations and clarifications. In: P. Sabatier (Ed), *Theories of the policy process* (pp.189-220). New York: Routledge. [DOI:10.4324/9780367274689-7]
- Seifi, H. R. (2021). [Employers' request from parliament/ using a legal representative instead of a lawyer (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Shabani, A. (2022). [The Chief Justice of Qazvin warned about the state of female lawyers wearing hijab and actions against the national security of some lawyers (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Shahbazinia, M. (2019). [We are resisting for the independence of the legal profession in the country (Persian)]. Retrieved from: [Link]

- Zafonte, M., & Sabatier, P. (2004). Short-Term versus long-term coalitions in the policy process: Automotive pollution control, 1963-1989. *Policy Studies Journal*, 32(1), 75-107. [DOI:10.1111/j.0190-292X.2004.00054.x]
- Sadeghi, H. (2022). [The legal profession is struggling to accept supervision (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Sayah, S. A. (2022). [Licensing monopoly should be broken / creation of national licensing system, eliminate paperwork (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Schlager, E. (1995). Policy making and collective action: Defining coalitions within the advocacy coalition framework. *Policy Sciences*, 28, 242-270. [DOI:10.1007/BF01000289]
- Seifi, H. R. (2021). [Employers' request from parliament/ using a legal representative instead of a lawyer (Persian)]. Retrieve from: [Link]
- Shepsle, K. A. (1989). Studying institutions: Some lessons from the rational choice approach. *Journal of Theoretical Politics*, 1(2), 131-147. [DOI:10.1177/0951692889001002002]
- Soltanzade, J., Elyasi, M., & Narimani, M. (2021). [Regulatory stalemates analysis of Iranian ride-hailing platform business by the advocacy coalition framework (Persian)]. *The Journal of Innovation Management*, 10(3), 153-180. [Link]
- Taherinasab, Y. (2021). [The Warning of the head of Khuzestan Lawyers Association to the First Deputy of the Judiciary about corruption, unemployment, illiteracy and the increase in lawsuits due to the approval of the plan to facilitate business licenses (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Torabi, A. (2021). [Lawyers have 8 to 12 thousand billion tomans of tax evasion (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Vokala Press. (2021). [Letter 267 from the professor of law to the members of the parliament regarding the works of the plan to facilitate the issuance of business licenses (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Weiss, C. H. (1977). Research for policy's sake: The enlightenment function of social research. *Policy Analysis*, 3(4), 531-545. [Link]
- Yazdi Khah, S. A. (2021). [lawyers' billion income; The reason for the desire of judges to obtain a lawyer's license (Persian)]. Retrieved from: [Link]
- Menahem, G., & Gilad, S. (2016). Policy stalemate and policy change in israel's water sector 1970-2010: Advocacy coalitions and policy narratives. *Review of Policy Research*, 33(3), 316-337. [DOI:10.1111/ropr.12172]
- Zarifi, F., Khazaei, A. A., Yousefi, B., & Hassani, Z. (2022). [Analysis of sports legislation from the perspective of the Islamic Consultative Assembly Abstract (Case study: Sixth To Tenth Period) (Persian)]. *Strategic Studies of public policy*, 12(42), 58-77. [Link]
- Zolfaghari, A., A. (2020). [Investigating capacity and union limits in some laws and regulations of the country (Persian)]. Tehran: Sharif University.